

**LAPSEN KOKEMUKSET JA TOIMIJUUS ERON JÄLKEISESSÄ
VAINOSSA**

Sosiaalityöntekijä lapsen osallisuuden mahdollistajana

Katariina Mattila

Kandidaatintutkielma

Sosiaalityö

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis- yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2021

TIIVISTELMÄ

LAPSEN KOKEMUKSET JA TOIMIJUUS ERON JÄLKEISESSÄ VAINOSSA

Sosiaalityöntekijä lapsen osallisuuden mahdollistajana

Katariina Mattila
Sosiaalityö
Kandidaatintutkielma
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Johanna Moilanen
Kevät 2021
Sivumäärä 35

Käsittelen tässä kandidaatintutkielmassa eron jälkeistä vainoa lapsen osallisuuden näkökulmasta. Määrittelen eron jälkeisen vainon lähisuhdeväkivallan, vieraannuttamisen ja lapselle koituvien haittojen kautta. Keskityn tutkielmassani tarkastelemaan eron jälkeisen vainon muotoja sekä toimijuuksia lapsen jokapäiväisessä elämässä. Tarkastelen näitä piirteitä ja niiden mahdollisia yhtäläisyyksiä lapsen osallisuuden kanssa.

Tutkielman tehtävänä on selvittää sosiaalityöntekijän roolia eron jälkeisen vainon tilanteissa ja lapsen osallisuuden mahdollistamisen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijällä on työskennellessä perheen ja lapsen kanssa mahdollisuus rajoittaa, mutta myös huomioida ja mahdollistaa lapsen osallisuutta. Yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevat käsitykset lapsesta ja lapsuudesta voivat vaikuttaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksiin huomioida työssään lapsen osallisuutta. Sosiaalityöntekijä joutuukin tasapainottelemaan työssään lapsuutta määrittävien näkemysten kanssa, mutta samaan aikaan tulee pyrkiä mahdollistamaan ja antamaan tilaa lapselle osallistua häntä koskeviin asioihin.

Tutkielma perustuu kirjallisuuteen ja olen käyttänyt niin suomalaista kuin kansainvälistäkin aineistoa. Eron jälkeistä vainoa on tarkasteltu aiemmassa kirjallisuudessa pitkälti naisten näkökulmasta, mutta Suomessa eron jälkeistä vainoa on tutkittu lisäksi lapsen kokemuksien näkökulmasta. Hyödynnän tutkielmassani myös lapsuudentutkimusta, jossa korostetaan lapsen näkemistä aktiivisena ja omaan elämään vaikuttavana toimijana sekä tarkastellaan aikuisten valtaa määritellä lapsen osallisuutta ja sen määrää esimerkiksi avunpiirissä. Etsin tutkielmassani perusteluja lapsen osallisuuden huomioimiselle sosiaalityössä ja eron jälkeisessä vainossa.

Avainsanat: eron jälkeinen vaino, väkivalta, lapsen osallisuus, lapsen toimijuus, sosiaalityö

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	3
2 ERON JÄLKEINEN VAINO ILMIÖNÄ JA KÄSITTEENÄ	4
2.1 Eron jälkeinen vaino väkivaltana.....	5
2.2 Eron jälkeinen vaino osana lähisuhdeväkivaltaa	6
2.3 Vieraannuttamisen ja vainon erot sekä yhtäläisyydet.....	7
2.4 Eron jälkeisen vainon haitat lapsen hyvinvoinnille	8
3 LAPSEN TOIMIJUUDEN TARKASTELU LAPSEN OSALLISUUDEN KÄSITTEEN NÄKÖKULMASTA.....	10
3.1 Lapsen osallisuus sosiaalityöntekijän ja lapsen välisessä työskentelyssä.....	11
4 TIEDONHAUNKUNVAUS	14
5 ERON JÄLKEISEN VAINON TARKASTELU LAPSEN KOKEMUSTEN JA OSALLISUUDEN NÄKÖKULMASTA	15
5.1. Vainon muotoja ja niiden lapsen osallisuutta heikentävät vaikutukset lapsen arjessa .	15
5.2 Lapsen toimijuudet eron jälkeisessä vainossa.....	18
6 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLI ERON JÄLKEISEN VAINON KANSSA TYÖSKENTELYSSÄ JA LAPSEN OSALLISUUDEN MAHDOLLISTAMISESSA	23
7 POHDINTA	27
LÄHTEET.....	30

1 JOHDANTO

Eron jälkeinen vaino herätti keskustelua ja huomiota Suomen yhteiskunnallisessa keskustelussa, kun kuusi tapausta tulivat esille (2011), joihin liittyi perhesurmia ja vanhemman toteuttama lapsen surma. Näiden tapausten taustojen tutkiminen paljasti, että parisuhdeongelmia ja eroamiseen liittyviä kriisejä oli paljon (Laitinen & Nikupeteri 2020, 57). Vainoaminen kriminalisoitiinkin Suomessa vuoden 2014 alusta alkaen. Taustalla oli Euroopan neuvoston yleissopimus, joka velvoitti sopimusvaltioita käyttämään rangaistuksia vainoamisilmiön torjumisessa. (Mäenpää 2017, 58.) Vaino on määritelty Suomen rikoslaissa 25 luvun 7a pykälän mukaan seuraavasti: *”Vainoamiseen syyllistyy se, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee, ottaa yhteyttä tai muuten näihin rinnastettavalla tavalla oikeudettomasti vainoaa toista siten, että se on omiaan aiheuttamaan vainotussa pelkoa ja ahdistusta”*. Suomen rikoslainsäädäntö ei ollut ennen vuoden 2014 uudistusta kyennyt vastaamaan vainoamisesta seuranneeseen uhrin suojelemistarpeeseen. Kuitenkin monet vainoon liitettävät teot kuten laittoman uhkauksen (Rikoslaki 1889/39 25 luvun 7§) ja salakuuntelun (Rikoslaki 1889/39 24 luvun 5§) tekeminen oli jo ennen vuotta 2014 kriminalisoitu. (Mäenpää 2017, 58-59.)

Perustelen tutkielmani aiheen tärkeyttä ja ajankohtaisuutta sillä, että se on ilmiönä vaikea tunnistaa ja vainoa on suhteellisen vähän tutkittu vielä Suomessa. Ja lisäksi sillä, että eron jälkeinen vaino on hyvin romantisoitua kulttuurisissa tuotteissa kuten elokuvissa (Spitzberg & Cupach 2004, 1–2). Vainolla on myös pitkäaikaisia ja vaikeita seurauksia sen uhreille. Perustelen valintaani tarkastella ilmiötä ja lapsen kokemuksia lapsen osallisuuden näkökulmasta, sillä että eron jälkeinen vaino heikentää lapsen osallisuutta. Lapsen mahdollisuudet vaikuttaa esimerkiksi omaan arkeensa, turvallisuuteensa ja tekemiseensä heikkenevät vainon seurauksena. Lapsen ja hänen osallisuutensa huomioon ottaminen avunpiirissä on merkittävää, sillä lapsen mahdollisuus kertoa itse asioista, voi helpottaa oikean avun tarjoamista perheelle.

Tutkimuskysymykseni muodostuivat: ”millaisia kokemuksia ja toimijuuksia lapset tuottavat eron jälkeisestä vainosta?” ja lisäksi pyrin tutkielmassani vastaamaan seuraavaan kysymykseen: ”miten sosiaalityöntekijä voi huomioida lapsen osallisuuden työskennellessään eron jälkeisen vainon ilmiön kanssa?” Pyrin vastamaan tutkimuskysymyksiini lapsen osallisuuden näkökulmasta. Pyrin tuomaan tutkielmassani esille lapsen näkökulman ja avun tarpeiden tunnistamisen. Onkin hyvin tärkeää lisätä koulutusta vainoon liittyen, jotta ammattilaiset kuten sosiaalityöntekijät tietäisivät paremmin eron jälkeisen vainon muodoista, väkivallattomista teoista, ilmentymisestä ja sen vaikutuksista lapseen.

Tutkielmassani tulen ensimmäisenä käymään läpi aiheeni teoreettista viitekehystä ja aiheeseen liittyviä käsitteitä, joiden avulla syvennän tutkielmani teoriaa. Avaan kolmannessa luvussa lapsen toimijuuden käsitettä osallisuuden käsitteen näkökulmasta. Ymmärrän lapsen osallisuuden sisältyvän lapsuudentutkimuksessa korostuneen lapsen toimijuuden käsitteen alle. Seuraavaksi siirryn tutkielmassani käsittelemään lasten esiin tuomia kokemuksia ja ajatuksia eron jälkeisestä vainosta ja elämästään sen ympäröimänä. Päähuomionani ovat eron jälkeisen vainon näkyminen lapsen arjessa ja lapsen toimijuudet. Pohdin aiheita lapsen osallisuuden näkökulmasta ja etenkin pyrin tarkastelemaan eron jälkeisen vainon heikentäviä vaikutuksia lapsen osallisuuteen omassa elämässään.

Tutkielmani kuudennessa luvussa käsittelen sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia tunnistaa vainoa ja sen vaikutuksia lapseen sekä tarkastelen kevyesti sosiaalityöntekijän keskeisimpiä työtehtäviä eron jälkeisessä vainossa. Tarkastelen sosiaalityöntekijän roolia eron jälkeisessä vainossa lapsen osallisuuden mahdollistajana. Pyrin myös pohtimaan lisätutkimuksen tarvetta lapsen osallisuuden ja eron jälkeisen vainon ilmiöiden yhdistämiselle. Lisäksi koen tärkeäksi pohtia, että onko tarvetta tutkia vainotun vanhemman voimavaroja ja voimavarojen vähäisyyden mahdollisia rajoittavia vaikutuksia lapsen osallisuudelle.

2 ERON JÄLKEINEN VAINO ILMIÖNÄ JA KÄSITTEENÄ

Väkivallalla on monia muotoja ja ulottuvuuksia. Väkivaltaa on monenlaista ja se voi kohdistua uhria kohtaan erilaisina tekoina, sanoina, laiminlyöntinä ja näkymättöminä toimina. (Väkivallan muodot/THL 2020.) Ronkainen (2017, 17) on myös pohtinut väkivallan määrittelyssä väkivaltaisten tekojen tahallisuutta. Onko teko väkivaltaa, jos se on satuttanut toista tekijän ymmärtämättömyyden vuoksi vai onko tarkoituksena ollut oikeasti satuttaa (emt. 17). Tämä näkökulma on vahvasti esillä myös eron jälkeisessä vainossa, jossa tekijä voi myöskin tietämättään satuttaa ja vahingoittaa lapsiaan vainotessaan ex-kumppaniaan.

Eron jälkeinen vaino onkin pitkään olemassa ollut ilmiö, mutta se on suhteellisen vasta tunnistettu (Nikupeteri & Laitinen 2017, 19). Etsiessäni tutkielmaani sopivaa kirjallisuutta, huomasin, että eron jälkeistä vainoa on paljon tarkasteltu näkökulmasta, jossa nainen on vainon uhri ja uhrin entinen kumppani on tekijä. Yksi tärkeä tapa tarkastella väkivaltaa onkin väkivallan sukupuolittuneisuus. Sukupuoli on yksi tärkeä väkivallan kulttuurista ja yhteiskunnallista merkityksellisyyttä ohjaava tekijä. (Ronkainen 2017, 17.) Tärkeää onkin huomioida se, että eron jälkeinen vaino on sukupuolittunutta väkivaltaa, jossa usein tekijänä

toimii mies ja uhreina usein ovat naiset sekä muut uhrin läheiset kuten lapset ja sukulaiset. Kuitenkin eron jälkeistä vainoa tarkastellessa tulee huomioida, että yhtä lailla nainen voi olla vainon tekijä. Tutkielmassani kuitenkin käsittelen eron jälkeistä vainoa lähinnä näkökulmasta, että mies on tekijä ja uhri on nainen, mutta haluan tutkielmassani tuoda esiin ja korostaa, että myös yhtälailla lapsi on vainossa uhri.

Haluankin tutkielmassani tarkastella ja tuoda esiin aiheen pohtimisen tärkeyttä lapsen näkökulmasta, sillä vaikka entinen kumppani kohdistaisi vainotekoja kuten seuraamista, häiriköintiä ja mustamaalaamista entiseen kumppaniinsa, niin vainoteoilla on kuitenkin mittavat vaikutukset myös perheessä mahdollisesti oleviin lapsiin (Laitinen & Nikupeteri 2020, 56). Haluan tuoda myös tutkielmassani esille sosiaalityöntekijän roolia eron jälkeisessä vainossa ja pyrin tarkastelemaan sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia mahdollistaa ja lisätä lapsen osallisuutta. Tarkastelen ilmiötä, lapsen kokemuksia ja toimijuutta lapsen osallisuuden näkökulmasta. Käsittelen erityisesti sitä näkökulmaa, miten eron jälkeinen vaino vaikuttaa lapseen ja etenkin lapsen osallisuuteen sekä miksi eron jälkeinen vaino on tärkeä ilmiö tunnistaa ja puuttua.

2.1 Eron jälkeinen vaino väkivaltana

Eron jälkeinen vaino on suhteellisen uusi ilmiö suomalaisessa keskustelussa ja täten myös sosiaalityössä (Nikupeteri & Laitinen 2017, 19). Eron jälkeinen vaino on ollut tiedossa oleva ilmiö, mutta vainoa on kuitenkin vaikea sanoittaa sekä tunnistaa, ja täten siihen puuttuminen voi sosiaalityöntekijälle olla vaikeaa. Vaino on tavoitteellista toimintaa ja tekoja, joissa vainon tekijä pyrkii kontrolloimaan uhrien kuten ex-kumppanin ja lapsen arkea, rajoittaa heidän sosiaalisia mahdollisuuksiaan, vapautta ja toimintaa (emt. 21). Nämä teot voivat aiheuttaa uhreissa ahdistusta, pelkoa, turvattomuutta sekä fyysisiä että emotionaalisia haittoja. (Nikupeteri 2016, 46). Vaino voidaan nähdä parisuhdeväkivallan jatkumona, sillä kun irrottautuu väkivaltaisesta suhteesta, väkivalta ei aina lopu siihen vaan se jatkuu erilaisena väkivallan muotona: eron jälkeisenä vainona.

Eron jälkeinen vaino voi ilmetä monin erilaisin teoin ja tavoin. Vaino voi ilmetä väkivaltaisina tekoina, mutta myös ei- väkivaltaisina tekoina. (Laitinen & Nikupeteri 2020, 55.) Vainoa voi olla esimerkiksi ei- toivotut yhteydenotot, seuraamista esimerkiksi kotiin tai kouluun, uhkailu, manipulointi, sosiaalisten suhteiden ja tekemisten kontrollointi sekä joissain tapauksissa fyysinen väkivalta (Nikupeteri & Laitinen 2017, 22). Vainoon liittyy myös

vahvasti käytöksen ja toiminnan toistuvuus sekä tarkoituksellisuus (Nikupeteri 2016, 161). Myöskin yksi vainon motiiveista toistuvalla käytökselle voi olla halu saada entinen kumppani takaisin ja tämän takia toinen vanhempi voi tehdä esimerkiksi ei-toivottuja yhteydenottoja toistuvasti ja tarkoituksenmukaisesti. (Miller 2012, 495.)

Eron jälkeiseen vainoon liittyy myös yhteiskunnallinen näkökulma (Nikupeteri & Laitinen 2017). Suomen yhteiskunnassa on ollut valloilla yksilöllisten arvojen korostaminen, jolla halutaan tuoda esiin ja painottaa yksilöiden omaa vastuuta asioista esimerkiksi väkivallasta (emt. 23). Vaino onkin yksi väkivallan muoto, joten se on rangaistavaa ja siihen tulee puuttua parhaalla mahdollisella tavalla. Yksilön oman vastuun korostuessa sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten voi olla vaikeaa puuttua eron jälkeiseen vainoon, sillä parisuhteen ajatellaan olevan intiimi ja yksityinen valittu suhde eikä siihen kehdata puuttua ilman vahvoja epäilyksiä.

2.2 Eron jälkeinen vaino osana lähisuhdeväkivaltaa

Eron jälkeinen vaino on lähisuhdeväkivallan muoto, joka ei aina ilmene väkivallalle tyypillisillä tavoilla kuten fyysisenä väkivaltana. Toin edellisessä luvussa esille, että vaino voi olla väkivallattomia tekoja. Nämä teot voivat helposti ulkopuolisen tai ammattilaisen silmin näyttää normaaleilta vanhemman teoilta, mutta joiden negatiiviset vaikutukset uhriin ovat kuitenkin vähintäänkin yhtä vahvat kuin väkivaltaisten tekojen. (Nikupeteri, Tervonen & Laitinen 2015, 286.)

Lähisuhdeväkivallan käsitteen tarkastelu on tärkeää, kun pohditaan eron jälkeistä vainoa, sillä eron jälkeinen vaino voi olla jatkumona perheen sisällä tapahtuneelle parisuhde- ja perheväkivallalle (Logan & Walker 2009, 251). Lähisuhdeväkivalta on merkittävä sosiaalinen ongelma ja lähisuhdeväkivallalla on usein hyvin vakavat seuraukset sen uhreille. Lähisuhdeväkivalta voi eristää ja syrjäyttää uhrin esimerkiksi sosiaalisesta piiristä ja lisäksi lähisuhdeväkivallalla on usein traumatisoivat vaikutukset uhrin elämään nyt ja tulevaisuudessa. (Notko 2011.) Perheväkivalta on yksi osa lähisuhdeväkivaltaa, mutta perheväkivallalle keskeistä on se, että se tapahtuu yhden perheenjäsenen toimesta, joka kohdistaa väkivaltaa muita perheenjäseniä tai yhtä perheenjäsentä kohtaan (Lähisuhdeväkivalta/THL 2021). Lapsi voidaan nähdä perheväkivallassa suorana uhrina tai väkivaltaa todistavana osapuolena (Eskonen 2005, 20). Jätän perheväkivallan käsitteen

tarkastelun kuitenkin tutkielmani ulkopuolelle, koska haluan tarkastella nimenomaan tilannetta, jossa vanhemmat ovat eronneet ja väkivalta on eron jälkeistä vainoa.

Eron jälkeistä vainoa käsitellessä on tärkeää myös pohtia sen yhteyttä emotionaalisen ja henkiseen väkivaltaan. Emotionaalisessa väkivallassa tekijä esimerkiksi vääristää ihmisen tunnesiteitä ja mahdollisuuksia osallistua erilaisiin vuorovaikutustilanteisiin (Ronkainen 2017, 21). Henkinen väkivalta usein taas vääristää ihmisen kokemuksia ja ajatuksia itsestään. Lisäksi se vääristää ihmisen omien kokemusten, tunteiden ja ajatusten todellisuudentajua sekä ymmärrystä. Keskeistä henkisessä ja emotionaalisessa väkivallassa on se, että niiden toteuttaminen ei olisi mahdollista, ellei uhrilla ja tekijällä olisi keskenään jonkinlaista vuorovaikutusta tai esimerkiksi tunnesidettä. (Emt. 21.) Eron jälkeisessä vainossa on kyse siitä, että kaksi ihmistä eroaa parisuhteesta toisistaan. Täten eron jälkeisessä vainossa voidaan nähdä olevan vahva tunneside uhrin/uhrien ja tekijän välillä. Vainoaminen ilmeneekin suurimmalta osin henkisenä väkivaltana. (Nikupeteri & Laitinen 2013.)

2.3 Vieraannuttamisen ja vainon erot sekä yhtäläisyydet

Törmäsin lähteitä lukiessani vieraannuttamis- käsitteeseen ja koenkin, että on hyvin tärkeää käsitellä vieraannuttamis- käsitettä ja sen mahdollisia yhteyksiä ja eroavaisuuksia vainon käsitteen kanssa. Sosiaalityöntekijöiden ja muidenkin lasten ja perheiden kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisi eron jälkeistä vainoa tarkasteltaessa sekä tunnistaessa pystyä erottamaan onko perheessä kyse vainoamisesta vai toisen vanhemman yrityksestä vieraannuttaa lapsi toisesta vanhemmasta.

Vieraannuttamisella tarkoitetaan toisen vanhemman toimintaa ja tekoja, joilla hän pyrkii hankaloittamaan lapsen suhdetta toiseen vanhempaan. Tällaisia keinoja voivat olla esimerkiksi lapsen manipulointi, toisen vanhemman mustamaalaus ja lapsen sekä toisen vanhemman tapaamisten estäminen. (Sinkkonen 2018.) Vieraannuttamisessa yleensä lapsella on ollut vieraannutettavaan vanhempaan aiemmin positiivinen ja myönteinen suhde (Häkkänen-Nyholm 2017, 89).

Ammattilainen voi erottaa eron jälkeistä vainoa kokevan lapsen ja vieraannutetun lapsen toisistaan tarkastelemalla heidän prosessikäyttäytymistään (emt. 90–94). Vainon uhriksi joutunut lapsi kokee usein laajoja psyko-fyysis- sosiaalisia oireita (Nikupeteri & Laitinen 2015, 830). Näitä oireita voivat olla esimerkiksi pelko, alistuneisuus, ahdistuneisuus, arjen

toimintojen supistuminen, fyysiset oireet ja esimerkiksi traumatisoitumisesta seuraavat oireet sekä häpeä (Nikupeteri & Laitinen 2015; Huovinen 2017, 20). Kun lapsen toinen vanhempi pyrkii vieraannuttamaan lasta toisesta vanhemmasta, lapsella esiintyy usein vieraannutettavaa vanhempaa kohti vihaa, ahdistusta, välinpitämättömyyttä, mitätöintiä ja suurta lojaalisuuksien ristiriitaa (Häkkänen- Nyholm 2017, 91, 94).

Vieraannuttamisella on laajoja haitallisia vaikutuksia lapsen hyvinvointiin ja kehitykseen. Lapsi joutuu varomaan puheitaan ja sanomisiaan, jos vieraannutettavan vanhemman mainitseminen sekä hänestä puhuminen on kiellettyä. (Sinkkonen 2018.) Vieraannuttamistilanteen vuoksi lapsi joutuu torjumaan toista vanhempaansa, näkemään hänet negatiivisena ja poistamaan kaikki myönteiset muistot toisesta vanhemmasta. Tilalle voivat tulla vieraannuttavan vanhemman tarjoamat valemuistot, jotka ovat usein hyvin negatiivissävytteisiä. (Emt.) Toisaalta lapsi voi joutua pitämään yllä kahta erillistä maailmaa ja identiteettiä ja lojaliteetti voi vakavissa tapauksissa jakautua kahtia (Häkkänen- Nyholm 2017, 96). Myöskin vieraannuttamisen jatkuessa pitkään lapselle voikin tukalan ja vaikean tilanteen vuoksi lapsen persoonallisuuden, identiteetin ja moraalin kehitys voi häiriintyä pitkälläkin aikavälillä (Sinkkonen 2018).

On tärkeää kuulla lasta ja selvittää lapsen olosuhteita, jotta voidaan erottaa, että eläkö lapsi vainon uhrina vai tilanteessa jossa toinen vanhempi pyrkii vieraannuttamaan lasta toisesta vanhemmasta. Ammattilaisten tulisi olla tietoisia vainon ja vieraannuttamisen samankaltaisuuksista, mutta myös eroavaisuuksista, jotta lasta ja perhettä voidaan auttaa sekä myös ennaltaehkäistä lapseen tulevaisuudessa kohdistuvia vaikeuksia. Tärkeää on myös pyrkiä parantamaan lapsen hyvinvointia ja selviämistä.

2.4 Eron jälkeisen vainon haitat lapsen hyvinvoinnille

Käsiteltäessä eron jälkeistä vainoa, tulisi pohtia myös sen lyhyemmän sekä pidemmän aikavälin vaikutuksia ja haittoja lapselle. Vainoamisella on paljon erilaisia seurauksia lapsen elämään ja tähän voivat vaikuttaa esimerkiksi vainon muoto ja kesto. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, että vainoamisella, oli se sitten minkälaista tahansa, niin sillä on merkittävä psykososiaalinen uhka lapsen elämässä nykyhetkessä ja tulevaisuudessa (Nikupeteri & Laitinen 2015, 839).

Vainon yksi merkittävimmistä vaikutuksista on lapsen turvallisuuden tunteessa (Nikupeteri ym. 2015, 285). Turvallisuuden tunne voi murentua ja turvallisuuden tunne voidaan menettää kokonaan vainon seurauksena, mutta se voidaan kuitenkin myös rakentaa uudelleen, kun lapsi on tarpeeksi vanha käsittelemään vainoon liittyviä tuntemuksia sekä kokemuksia (Nikupeteri ym. 2015, 292). Traumatisoituminen voi olla myös yksi mahdollinen seuraus lapselle eron jälkeisessä vainossa. Eron jälkeisen vainon ristiriitaiset tunteet, avuttomuus, yksinäisyys sekä esimerkiksi pelko voivat olla lapselle hyvin traumatisoivia tunteita ja kokemuksia. (Katz, Nikupeteri & Laitinen 2020, 311.) Lapsi usein kokee akuuttia pelkoa, mutta pelko on usein myös läsnä, vaikka vainoava vanhempi ei olisi fyysisesti paikalla samassa tilassa. Pelko voi jäädä usein pitkäksi aikaa vaikeuttamaan ja vahingoittamaan lapsen hyvinvointia ja selviämistä. (Emt. 320.) Vainon jättämät traumat lapselle voivat myös olla erityisen vakavia, sillä niiden taustalla on lapselle hyvin läheinen aikuinen (Nikupeteri, Ervasti, Marttala & Laitinen 2017, 115).

Vainoaja saa helposti hallinnan lapsen elämästä ja täten samalla kaventaa lapsen sosiaalista ja fyysistä tilaa. Vainoajan hallinta heikentää myös lapsen mahdollisuuksia toimia arjessa sekä myöskin puolustautua ja hakea apua. (Logan & Walker 2010.) Vaino rajoittaa myös lapsen arkielämää sekä lapsen omaa toimijuutta kodin ulkopuolella ja ulkopuolisissa suhteissa kuten kaverisuhteissa (Laitinen & Nikupeteri 2020, 64). Toisaalta vaino myös vaikuttaa lapsen mahdollisuuksiin sanoittaa omia tunteitaan ja kokemuksiaan. Tällöin lapsi voi joutua peittelemään ja tukahduttamaan omat tunteensa selvittääkseen vainosta ja suojellakseen itseään sekä läheisiään. (Emt. 63.)

Yleisiä oireita, joita eron jälkeisestä vainoa kokeneessa lapsessa näkyvät voivat olla esimerkiksi muistamattomuus, epäluuloisuus, PTSD eli traumaperäinen stressihäiriö, itsetuhoisuus ja erilaiset somaattiset oireet (Häkkänen 2008, 753). Jopa dissosiaatio eli mielen jakautuminen tai hajoaminen on mahdollinen seuraus vakavasta ja pitkäkestoisesta vainosta (Nikupeteri ym. 2017, 115). Toisaalta samaan aikaan lapsen ja vanhemman ja lapsen sekä sisarusten keskinäinen vuorovaikutus voi häiriintyä (Oranen & Keränen 2006, 65). Tähän asiaan olisi hyvin tärkeää ammattilaisten pyrkiä puuttumaan ja tukemaan, sillä lapsen selviämisessä on keskeistä, että lapsella on läheisiä sekä turvallisia aikuisia ja ihmissuhteita elämässään. Turvalliset ihmissuhteet lisäävät lapsen turvallisuuden tunteita. (Nikupeteri & Laitinen 2015, 835.)

3 LAPSEN TOIMIJUUDEN TARKASTELU LAPSEN OSALLISUUDEN KÄSITTEEN NÄKÖKULMASTA

Lapsen toimijuudella tarkoitetaan lapsen kykyä toimia ja vaikuttaa omaan elämään ja siihen liittyviin päätöksiin. Lisäksi sillä voidaan tarkoittaa vuorovaikutuksessa olemista. (Neale & Flowerdew 2007.) Lapsen toimijuuteen vaikuttavat myös lapsen henkilökohtaiset voimavarat, sosiaaliset suhteet ja erilaiset olosuhteet (Kiili 2006, 25). Toisaalta Lehtinen (2000) määrittelee lapsen toimijuuden lapsen hallussaan ja käytössään olevien voimavarojen kautta. Keskeistä tässä määritelmässä on myös, että miten lapsi käyttää näitä voimavaroja (emt). Lapsen osallisuuden ja osallistumisen tärkeimpiä voimavaroja ovat esimerkiksi kulttuuriset, sosiaaliset ja inhimilliset voimavarat (Kiili 2006, 86–89). Sosiaalisilla voimavaroilla tarkoitetaan lasten keskinäisiä ja lasten sekä aikuisten välisiä suhteita, lähiyhteisöjen toimivuutta ja sitä miten nämä kannustavat sekä edistävät lapsen osallisuutta (emt. 88). Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, kuinka paljon lapsella on mahdollisuuksia ja keinoja olla mukana esimerkiksi arvioimassa ja toteuttamassa asioita, jotka ovat lapsen omaksi eduksi. Se, että lapsella on mahdollisuus olla osana erilaisten häntä koskevien asioiden käsittelyssä, on hyvin tärkeää lapsen identiteetin kehittymisen ja minäkuvan rakentumisen kannalta. (Lapsen osallisuus/THL 2019.)

Lapsuudentutkimuksessa on aikaisemmin uskottu yleisesti, että tietyt keskeiset yhteiskuntaprosessit vaikuttavat lapsiin perheiden kautta ja lapsia ei nähty esimerkiksi taloudellisiin ja sosiaalisiin prosesseihin osallistujina (Alanen 2009, 16). Lapsuudentutkimuksen keskeinen heikkous on sen rajoittunut näkökulma, että lapsuusikä on vain oppimista ja valmistautumista tulevaan aikuisuuteen. Lapsia ei nähdä aktiivisina toimijoina nykyhetkessä vaan tulevaisuuden toimijoina. (James & Prout 1997, 10–14; Wyness 2006, 118–122.) Kun lapsuudensosiologia on vahvistanut asemaansa, se on auttanut näkemään lapsen ”ansiot”, joita ovat esimerkiksi osaaminen ja tekeminen. Lapsen ansiot eivät rajoitu pelkästään lapsen perheen sisälle, päiväkotiin ja muihin lähiympäristöihin vaan myös muuhunkin yhteiskuntaelämän osa-alueille kuten talouteen ja kulttuuriin. (Hardman 1973, 87.) Lisäksi korostetaan, että lapsella olevien yhteiskunnallisten ”ansioden” vuoksi lapset kykenevät itse myös rakentamaan omaa lapsuuttaan (James & Prout 1997). Lapsen toimijuuden painottaminen ja lapsen kuuleminen ovatkin siis nykyään keskeisiä lapsuudentutkimuksen näkökulmia. Lapsuudentutkimuksen uusi lähtökohta onkin halu nähdä lapsi sosiaalisena toimijana ja osallistujana omissa sosiaalisissa maailmoissaan. Lasta ei siis tulisi nähdä vain

esimerkiksi hoivaa ja kasvatusta aikuisilta vastaanottavana osapuolena, vaan myös aikuisille antavana osapuolena (emt.).

Lapsen osallisuus linkittyy vahvasti myös lastensuojeluun ja sosiaalityöhön. Lastensuojelussa on pohdittu paljon prosessi- ja kohtaamisosallisuutta ja sitä rakentavia elementtejä. Lapsen osallisuutta voidaan lastensuojelussa rakentaa sekä edesauttaa esimerkiksi lapsen haastattelulla ja kohtaamisella sekä lapsen näkemisenä toimijana (Muukkonen 2013, 167). Prosessiosallisuudella tarkoitetaan lapsen huomioimista ja osallisuutta asiakasprosessissa. Lapsella on paljon tietoa ja kokemusta, jota esimerkiksi vanhemmat tai ammattilaiset eivät osaa sanoittaa tai tuoda esille. Ilman lapsen kuulemista ja osallisuutta lastensuojelun ammattilaisten tietoon jää tulematta paljon tietoa ja kokemusta lapsen näkökulmasta. (Emt. 168–169.) Myös eron jälkeisessä vainossa lapsella voi olla paljon sellaista tietoa ja kokemusta, jota esimerkiksi lapsen vainon uhrina oleva vanhempi tai muut läheiset eivät osaa kertoa. Onkin hyvin tärkeää huomioida ja kuulla lapsen omat kokemukset ja näkemykset vaikeistakin perhe- ja väkivaltatilanteista. Lapsen näkeminen aktiivisena toimijana ja kuuleminen avun piirissä voivat olla lapselle hyvin tärkeitä kokemuksia siitä, että häntä autetaan ja hänen hätänsä kuullaan. Lisäksi lapselle syntyy kokemus, että hänellä on mahdollisuus vaikuttaa omaan tilanteeseensa. (Muukkonen 2013, 172.)

3.1 Lapsen osallisuus ja sosiaalityö Wynessin hallitsevien kertomusten kontekstissa

Lapsen osallisuus voidaan liittää lähelle lapsen toimintaa, joka keskittyy lapsen mahdollisuuksiin ja hänen kasvaviin sekä kehittyviin vaikutuksiin heidän ympäristöissään (Wyness 2018, 53). Artikkelissaan Michael Wyness (2018) tuo esille lapsen osallisuuteen liittyviä tarkoituksia ja merkityksiä, jotka kuvaavat sekä määrittävät lapsen osallisuutta. Käsittelen seuraavaksi kahta Wynessin (2018) artikkelissa tuomaa lapsen osallisuuteen liittyvää hallitsevaa kertomusta (*dominant narrative*), jotka ovat hänen mukaansa institutionaalinen ja diskursiivinen. Tärkeää on pohtia näiden kertomusten mahdollisia yhtäläisyyksiä eron jälkeisessä vainossa, jossa lapsen osallisuudella ja vaikuttamismahdollisuuksilla on iso merkitys lapsen hyvinvoinnille.

Institutionaaliselle kertomukselle (*institutional narrative*) on Wynessin (2018, 68) mukaan tyypillistä, että se sitoo ja asettaa lapsen tiettyihin osallistumiskäytäntöihin, joiden ehdot aikuiset ovat instituutioissa laatineet. Wyness (2018) tuo esille myös UNCR:n (*Convention on the Rights of the Child, 1989*) YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen, jossa

on esimerkiksi kattava lausunto lasten oikeuksista. Yleissopimuksen pääperiaatteina ovat Wynessin (2018, 68) mukaan hankkia lapselle mahdollisuuksia osallistua ja suojella lapsia aikuisten rajaamissa tiloissa. UNCRC:ä kuitenkin Wynessin mukaan marginalisoi lapsen aineellisia ja poliittisia mahdollisuuksia osallistua sekä käyttää osallisuuttaan.

Erilaiset institutionaaliset kehykset voivat vähentää lapsen kykyä osallistua ja saada muutosta asioihin. (Wyness 2018, 68.) Toisaalta Wynessin (2018) mukaan myös nykyaikainen yhteiskunta rajoittaa ja samaan aikaan laajentaa lapsen mahdollisuuksia ja kykyjä rakentaa omaa identiteettiä. Tämän taustalla on aikuisten impulssi suojella ja kontrolloida lasta. Tärkeää onkin pohtia ja kiinnittää huomiota siihen, että kaventaako esimerkiksi lastensuojelu instituutiona lapsen osallisuutta.

Lapsi on eron jälkeisessä vainossa yksilöllinen uhri, joten hän pystyy myös tuomaan paljon uutta tietoa perheen tilanteesta (Muukkonen 2013, 168-169). Tietoa, jota lapsen vanhemmat eivät osaa sanoittaa. Pohtiessani Wynessin (2018) esille tuomaa ajatusta, että aikuisten ”ajamat” instituutiot voivat rajoittaa lapsen mahdollisuuksia osallistua, koin tärkeäksi pohtia tämän näkökulman mahdollista yhteyttä eron jälkeisen vainon kanssa. Lastensuojelu on instituutio, jonka olemassaolo ja puuttuminen tulee lasten hyvinvoinnin kautta (Helavirta 2011, 13). Sosiaalityöntekijä voi työskennellä eri instituutioissa kuten lastensuojelussa ja sairaalassa, ja silloin sosiaalityöntekijän yksi tärkeä tehtävä on suojella sekä auttaa lapsia ja perheitä. Sosiaalityöntekijän olisikin tärkeä pohtia, että rajoittaako hän tarkoittamattaan lapsen mahdollisuuksia tuoda esiin omia tuntemuksia ja ajatuksia. Sosiaalityöntekijän on tärkeää myös pohtia, että ovatko esimerkiksi työpaikan käytännöt lapsen osallisuutta rajaavia. Sosiaalityöntekijän on myös tärkeää pystyä pohtimaan kriittisesti omaa valtaansa kontrolloida, mutta samalla pohtia lapsen osallistumisen tärkeyttä ja takaamista. Sosiaalityöntekijä joutuu siis tasapainottelemaan toisaalta oman valtansa ja toisaalta lapsen osallisuuden takaamisen sekä mahdollistamisen välillä.

Wyness (2018, 55) tuo toisena hallitsevana kertomuksena diskursiivisen kertomuksen (*discursive narrative*), jossa keskeisenä näkökulmana on lapsen ääni. Lapsen ääni nähdään lapsen oikeuksien ilmaisutapana. Tässä kertomuksessa lapsen osallisuus nähdään ja käsitetään siis termin ääni avulla, mikä antaa lapselle mahdollisuuden kertoa omista kokemuksistaan. Osallisuus nähdään oikeutuksena. (Emt. 55.) Lapsi tarvitsee tunnetta, että heidän äänellään on merkitystä ja sillä voidaan tehdä muutosta (emt. 56). Diskursiivisen kertomuksen ajatuksia voidaan myös liittää vahvasti eron jälkeiseen vainoon ja etenkin lapsen osallisuuden tärkeyteen eron jälkeisessä vainossa. Lapsen haastatteleminen tuottaa hänelle turvallisuuden kokemuksia (Morris, Humphreys & Hegarty 2015, 25). Lapsen tarve tuntea, että hänen sanomisillaan on

merkitystä ja niillä voidaan tehdä muutosta, on tärkeää tilanteessa, jossa lapsi kokee vainoa toiselta vanhemmaltaan. Se, että lapsi saa kertoa omista tuntemuksistaan ja ajatuksistaan, voi antaa lapselle Wynessin artikkelissakin (2018) esiin tullutta oman äänen merkityksellisyyden kokemusta. Lapsi saa kokemuksen siitä, että hänellä on mahdollisuus auttaa itseään ja läheisiään.

Sosiaalityöntekijällä ja muilla aikuisilla ja ammattilaisilla voi olla myös tietty kuva lapsuudesta ja lapsista. Lapsuus ja lapset nähdään usein haavoittuvaisina, pieninä ja leikkivinä (Wyness 2006, 26). On tärkeää pohtia, että estääkö lapsen näkeminen vain pienenä ja haavoittuvaisena sen, että lapsi on oma aktiivinen toimijansa, jolla on kyky ja oikeus vaikuttaa omiin asioihin. Lapsi on ja hänet tulee nähdä aktiivisena yhteiskunnan jäsenenä eikä passiivisena olentona (James & Prout 1997, 8). Huomioitavaa on, että sosiaalityöntekijänkin tulee pystyä arvioimaan ja pohtimaan, että antaako lapselle tarpeeksi tilaa ja mahdollisuuksia osallistua oman tilanteensa parantamiseen. Tämä on otettava huomioon, sillä eron jälkeisessä vainossa lapsen osallisuuden huomioiminen on hyvin tärkeää myös oikean avun ja tuen tarjoamisen kannalta.

Monesti lapsen vanhemmat saattavat kertoa omia näkemyksiään lapsen parhaasta, jolloin lapsen kuuleminen voidaan nähdä vähemmän tärkeänä. ”*In the best interest of the child*” lausetta pidetään yhtenä lasta vähiten auttava lauseena, jonka tarkoituksena on oikeuttaa kaikenlainen päätöksenteko (Woodhead 1997, 80). Sosiaalityöntekijän ja muiden ammattilaisten tulisikin pohtia, että riittävätkö vanhemman näkemykset lapsen parhaasta vai tulisiko lasta myös kuulla omana yksilönä. Olen tuonut aiemmin tutkielmassani esille, että lapsi usein pystyy tuomaan paljon sellaista uutta ja tärkeää tietoa, mitä vanhemmat eivät ole osanneet kertoa. Ammattilaisten onkin tärkeää tiedostaa ja huomioida, että lapsen omien tuntemuksien ja ajatusten sille tuominen on yhtä tärkeää kuin vanhempien ajatusten ja tuntemusten kuuleminen.

Sosiaalityöntekijän ja muiden ammattilaisten tulisi siis nähdä lapsi ”*being rather than becoming*” (Wyness 2006, 236). Lapsuus ei ole ainoastaan vaihe ennen siirtymistä aikuisuuteen ja yhteiskuntaelämään, vaan lapsi itsessään on jo omaan elämäänsä ja ympäristöönsä vaikuttava aktiivinen toimija (Alanen 2009, 16). Toimijuus ei kuitenkaan vapauta täysin lasta. Se, että lapsi on aktiivinen toimija ei tarkoita sitä, että sosiaalityöntekijän tai muiden aikuisten tulisi antaa kaikki valta lapselle. Lasta tulisi sen sijaan kuulla, konsultoida sekä huomioida lapsen mielipiteet ja toiveet. (Wyness 2006, 236.) Lasta ei tule kohdella kuin aikuista, ja haastattelutilanteessa tulisi sosiaalityöntekijän ja muiden ammattilaisten myös ottaa

huomioon esimerkiksi lapsen ikä ja kehitystaso (Kinnunen, Kaunisto, Kumpuniemi & Marttala 2017, 191).

Lapsuus ja lapsen pienuus ja haavoittuvuus eivät saisi ikinä olla este lapsen kuulemiselle, lapsen näkemyksen arvostamiselle ja huomioimiselle. Eron jälkeinen vaino väkivallan muotona vaikuttaa vakavasti lapsen hyvinvointiin ja turvallisuuden tunteeseen. Lapselle hänen kuulemisensa ja huomioimisensa esimerkiksi lastensuojelussa ja muissa auttavissa tahoissa voi olla hyvin merkityksellisiä ja tärkeää nykyhetken, mutta myös tulevaisuuden hyvinvoinnin ja tilanteen paranemisen kannalta.

4 TIEDONHAUNKUNVAUS

Aloitin tiedonhaun lukemalla aiemmin opinnoissa esille tulleen Merja Laitisen, Jaana Kinnusen ja Riitta Hannuksen toimittaman Varjosta valoon: Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen (2017) - teoksen. Se herätteli aiheeseen ja auttoi minua rajaamaan aiheeni lapsen näkökulmaan. Olen hyödyntänyt tämän teoksen ja muiden tutkimusten lähdeluetteloja. Näiden kautta olen löytänyt uutta aiheeseen ja tutkimukseeni sopivaa kirjallisuutta.

Luettuani Laitisen, Kinnusen ja Hannuksen toimittaman (2017) teoksen jatkoin tiedonhakua Jyväskylän yliopiston kirjaston tietokannan JYKDOKin kautta hakusanalla *vaino*, jolloin hakutuloksia sain 669. Lisäsin tarkentavaksi hakusanaksi vielä *lapsi*, tuloksia tuli 47. Kun hain hakusanalla *eron jälkeinen vaino*, tuloksia tuli 5.

Jatkoin tiedonhakua siirtymällä käyttämään JYKDOKin kansainvälisten e-aineistojen hakutoimintoa ja käytin lisäksi apuna Social Services Abstracts tietokantaa, joka kuuluu ProQuestin palveluihin. Hakiessani JYKDOKin kansainvälisten e-aineistojen hakutoiminnosta sain käsitteellä *post-separation stalking* hakutuloksia 143. Käytin näissä tietokannoissa hakusanoina myös eri yhdistelmiä ja rajauksia eri sanoista *post-separation stalking children*, *stalking children*, *stalking social work*.

Kun selailin ProQuest- tietokantaa, hain hakusanalla *post-separation stalking*, tällöin osumia tuli 107, mutta laittaessani hakusanaksi *stalking*, tuloksia tuli 923. Rajasin hakuani vertaisarvioituihin artikkeleihin. Tarkensin hakuani vielä lisäämällä *post separation stalking-sanaan children*, ja tällöin osumia tuli 99. Tämän rajauksen tarkoituksena oli löytää

artikkeleiden seasta ne, jotka käsittelevät eron jälkeistä vainoa lapsen näkökulmasta. Hakulausekkeella *parental stalking children*, sain osumia 145.

Suomalaista tutkimusta ei aiheesta ole vielä tehtyä paljoa lukuun ottamatta Nikupeterin tekemää tutkimustyötä eron jälkeisestä vainosta. Olen hyödyntänyt tutkielmassani paljon Anna Nikupeterin ja Merja Laitisen sekä muiden kollegoiden tutkimuksia ja artikkeleita, joissa he ovat käsitelleen eron jälkeistä vainoa (*post- separation stalking*) lapsen näkökulmasta. Kansainvälistä tutkimusta ei ole vielä kovin paljoa, joten olen käyttänyt tutkielmani peruslähteinä Nikupeterin ja kollegoiden tutkimusartikkeleita.

Lapsen osallisuutta käsittelevää tutkimusta löytyy paljon kotimaista ja kansainvälistä. Olen hyödyntänyt lapsen osallisuutta tarkastellessani paljon esimerkiksi Michael Wynessin kirjallisuutta. Olen myös soveltanut tutkimuksia ammattilaisten ja eron jälkeisen vainon yhteyksistä ja hyödyntänyt ja yhdistänyt sitä sosiaalityöntekijän näkökulmaan. Lopullisia lähteitä kertyi noin 40, joista osa on lyhyempiä artikkeleita, osa pidempiä kirjoja ja osa tutkimusraportteja. Valitsin lähteet niiden relevanttiuden perusteella. Karsin lähteitä sen perusteella, että olivatko ne vertaisarvioituja, käsittelevätkö ne ollenkaan lapsen näkökulmaa ja pyrin valitsemaan mahdollisimman uusia ja tuoreita tutkimuksia ja kirjallisuutta. Kaikki lähteet ovat 2000-luvun tältä puolelta, yksi ainoa lähde oli vuodelta 1997.

5 ERON JÄLKEISEN VAINON TARKASTELU LAPSEN KOKEMUSTEN JA OSALLISUUDEN NÄKÖKULMASTA

5.1. Vainon muotoja ja niiden lapsen osallisuutta heikentävät vaikutukset lapsen arjessa

Nikupeteri ja Laitinen tuovat artikkelissaan (2015) esille neljä eri vainon mahdollista muotoa lapsen jokapäiväisessä elämässä ja niihin puuttumiseen liittyviä haasteita. Nämä neljä vainon muotoa ovat ”rakkauteen” ja ”huolenpitoon” liittyvät teot, pelon ja turvattomuuden tunteet, lapsi vainon välineenä sekä fyysinen väkivalta, kuolemanuhka ja väkivaltaiset teot. Tarkastelen näitä vainon muotoja lapsen osallisuuden näkökulmasta.

Ensimmäinen käsittelemäni vainon muoto on ”rakkauteen” ja ”huolenpitoon” liittyvät teot. Eron jälkeiseen vainoon puuttumista hankaloittaa se, että vainoa voi olla hankala tunnistaa ja sanoittaa, sillä eron jälkeisen vainon teot voidaan naamioda näyttämään ”rakkauteen” ja

”huolenpitoon” liittyvinä tekoina (*Disguised Acts of Stalking*) (Nikupeteri & Laitinen 2015, 835–837). Toisaalta eron jälkeinen vaino voi näyttäytyä ammattilaisille vanhemman välittämisenä ja kaipauksena, vaikka todellisuudessa lapsi voi kokea kyseiset teot ahdistavina ja omaa turvallisuutta heikentävinä (emt 835). Ammattilaisilla voidaan nähdä olevan merkittävä rooli luoda lapselle mahdollisuuksia osallistua häntä koskeviin asioihin. (Kiili 2006, 88). Eron jälkeisen vainon ”rakkauden” ja ”huolenpidon” taakse peittyvät vainon teot heikentävät ammattilaisten kykyä tunnistaa tekoja vainoksi. Tällöin lapsi voi joutua elämään turvattomuuden tunteen vallassa. Sosiaalityöntekijän mahdollisuudet luoda osallistumisen mahdollisuuksia lapselle voivat heikentyä sosiaalityöntekijän ja perheen keskinäisessä työskentelyssä. Naamioituja tekoja voidaankin pitää vainon yhtenä muotona lapsen jokapäiväisessä elämässä (Nikupeteri & Laitinen 2015), sekä vahvasti lapsen osallisuutta avunpiirissä estävänä.

Naamioitujen tekojen lisäksi vaino voi näkyä lapsen elämässä pelkona ja turvattomuuden tunteena (*Atmosphere of Fear and Feelings of Insecurity*). Lapsi joutuu pelon ja turvattomuuden vuoksi hyvin kuormittavaan sekä alisteiseen asemaan. (Häkkänen-Nyholm 2017, 98.) Eron jälkeinen vaino voi näkyä lapsen pelkona ja epävarmuutena olla yksin kotona. Pelko voi selkeästi rajoittaa lapsen elämää. Pelon ja turvattomuuden ilmapiirissä lapsen toinen vanhempi voi yrittää saada lapsesta tietoa kaikin mahdollisin keinoin. Vanhempi voi esimerkiksi seurata lasta, soitella nimettömistä numeroista ja ottaa yhteyttä sosiaalisen median kautta. (Nikupeteri & Laitinen 2015, 835.) Turvallisuuteen liittyvät asiat lapset kokevat usein kuuluvan selkeimmin aikuisten vastuulle (Kiili 2006, 182). Lapsen taidot ja mahdollisuudet turvata oma ja perheensä turvallisuus ovat hyvin rajalliset ja tällöin lapsen osallisuus suhteessa omaan turvallisuuteensa heikkenee lapsen eläessä jatkuvan pelon kanssa. Lapsen mahdollisuudet elää turvallista elämää ja päättää omasta sekä perheen arkeen liittyvistä asioista heikkenevät vainon seurauksena.

Nikupeteri ja Laitinen (2015, 837–838) tuovat kolmantena vainon muotona esille lapsen käyttämisen vainon välineenä (*Exploitation of Children in Stalking*). Lapsen käyttäminen vainon välineenä voi aiheuttaa lapsessa paljon ristiriitaisia tunteita ja lapsi voi pyrkiä olemaan miellyttävä molemmille vanhemmille. Eron jälkeisessä vainossa ex-kumppani voi käyttää lasta keinona tietää ex-kumppaninsa asioista ja jopa pyrkiä hallitsemaan ex-kumppaniaan lapselta saadun tiedon kautta. (Emt. 838.) Lapsen osallisuus suhteessa omaan tahtoon ja toiveisiin heikkenee lapsen ollessa vainon välineenä. Tärkeää on pohtia, että lapsen kokiessa vanhempiaan kohtaan ristiriitaisia tunteita ja miellyttämisen tarvetta, ei lapsella välttämättä ole mahdollisuutta itse muodostaa ja päättää suhtautumistaan vanhempiinsa. Tärkeää on myös

huomioida, että lapsi joutuu tasapainottelemaan vainoavan vanhemman toiveiden ja vainotun vanhemman pelon välillä. Lapselle ei tällöin välttämättä anneta mahdollisuutta luoda toiseen vanhempaan omanlaistaan suhdetta, vaan sitä määritellään vainoavan vanhemman tasolta. Lapsesta tulee vainon epäsuora uhri ja kärsijä (Nikupeteri & Laitinen 2015, 838).

Neljäs Nikupeterin ja Laitisen (2015, 840) tutkimuksessa esiin tullut vainon muoto lapsen jokapäiväisessä elämässä on fyysinen väkivalta, kuolemanuhka ja väkivaltaiset teot. Eron jälkeisen vainon ollessa fyysistä väkivaltaa, kuolemanuhkaa ja muita väkivaltaisia tekoja, niin usein väkivaltaa on esiintynyt perheessä jo ennen eroa. Jatkuva väkivalta ja kuolemanpelko vaikuttavat lapsen jokapäiväiseen elämään ja tuottavat suurta pelkoa sekä ahdistusta lapsessa. (Emt. 840.) Eron jälkeisessä vainossa väkivalta voi olla uhkailua, kiristystä ja fyysisiä väkivallan tekoja kuten lyömistä sekä tukistamista lasta tai ex-kumppania kohtaan. (Nikupeteri ym. 2017, 108.) Vainoajan viha ottaa yleensä suuren roolin lapsen elämässä, kun lapsen toinen vanhempi on parisuhteen eron jälkeen lasta tai ex-kumppaniaan kohtaan väkivaltainen. Tällä voi olla mittavat vaikutukset lapsen nykyhetken hyvinvointiin ja tulevaisuuden esimerkiksi henkiseen, fyysiseen sekä sosiaalisen hyvinvointiin (Nikupeteri & Laitinen 2015, 839). Lisäksi pelko väkivallasta heikentää lapsen mahdollisuuksia suojella itseään ja perhettään. Heikentynyt kyky suojella itseään ja perhettään voidaan nähdä kertovan vahvasti samalla lapsen osallisuuden heikentymisestä.

Eron jälkeisen vainon muodoissa korostuu siis lasten ja aikuisten väliset sosiaaliset suhteet. Kiili (2006, 88) tuo tutkimuksessaan esille kuinka esimerkiksi lapsen omien vanhempien tuella ja kannustamisella on suuri merkitys lapsen osallisuudelle. Vanhemmat toimivat lapsen osallisuudelle taustatukena ja vanhempien tuella onkin valtava merkitys lapsen mahdollisuuksille osallistua (emt. 88). Eron jälkeisessä vainossa lapsen vainoava vanhempi edistämisen sijaan voi rajoittaa lapsen osallisuutta esimerkiksi rajaamalla lapsen sosiaalista piiriä ja heikentämällä lapsen turvallisuuden tunnetta (Nikupeteri & Laitinen 2015, 830, 834).

Toisaalta tärkeän näkökulman lasten osallistumisen tärkeydestä Johanna Kiili (2006) tuo esiin väitöskirjassaan, jossa käsittelee lasten osallisuutta koulun näkökulmasta. Lasten tulisi saada osallistua päättämään heitä koskevista asioista, esimerkiksi millaisen ulkoilupihan lapset haluavat välitunneille. Kun kannustetaan lapsia osallistumaan koulua koskeviin päätöksiin, niin tätä tulisi tehdä myös eron jälkeistä vainoa kokeville lapsille. Eron jälkeisessä vainossa lapsen vähäisiäkin osallistumisen mahdollisuuksia heikennetään entisestään. Lapsella ei ole edes välttämättä mahdollisuutta rentoutua kotona, koska pelkää vainoavan vanhemman tekoja kuten kotiin tunkeutumista (Katz ym. 2020, 317). Tärkeää on pohtia, että onko lapsella eron

jälkeisessä vainossa mitään mahdollisuuksia vaikuttaa omaan elämäänsä ja sitä koskeviin päätöksiin.

Käsitellessäni eron jälkeisiä vainon muotoja lapsen jokapäiväisessä elämässä voidaan huomata, että ne vaikuttavat heikentävästi lapsen hyvinvointiin, osallisuuteen ja turvallisuuden tunteeseen. Lapsen osallistuminen ammattilaisten ja perheen välisessä työskentelyssä on melkein täysin riippuvaista siitä, että ovatko lapsen vanhemmat ja muut aikuiset kiinnostuneita lapsen osallisuudesta (Kiili 2006, 129). Tärkeää on pohtia, että miten eron jälkeisessä vainossa voitaisiin tukea lapsen osallisuutta eron jälkeisen vainon kanssa työskentelyssä, kun vainoava vanhempi heikentää lapsen osallisuutta. Miten eron jälkeisessä vainossa voidaan tukea lapsen muuta perhettä kannustamaan lasta osallistumaan ja vaikuttamaan perheen tilanteen parantamiseen?

5.2 Lapsen toimijuudet eron jälkeisessä vainossa

Olen tuonut aiemmin luvussa kolme esille toimijuuden käsitettä ja sen määrittelyä. Pysin tässä luvussa tarkastelemaan lasten toimijuuksia eron jälkeisessä vainossa lapsen henkilökohtaisten voimavarojen ja erilaisten olosuhteiden kautta. Olen koonnut alapuolella olevaan taulukkoon 1 tiivistämiäni lapsen toimijuuksia ja rooleja. Avaan toimijuuksia ja niiden erilaisia muotoja tässä kappaleessa tarkemmin sekä laajemmin.

Eron jälkeinen vaino ja siihen liittyvä tieto häiritsee lasta. Tieto vaatii sekä saa lapsen toimimaan eri tavoin. Tietyn toimijuuden käyttö on edellytys lapsen selviytymiselle ja lisäksi se mahdollistaa eron jälkeiseen vainoon vaikuttamisen. (Laitinen, Nikupeteri & Hurtig 2018, 46.) Lapsen ajatukset ja teot usein perustuvat huolehtimiselle ja suojelulle, jota haluavat antaa toisille kuten perheenjäsenilleen. Joskus lapsen toiminta voi perustua hänen itse tarvitsemalleen suojelulle. (Morris, Humphreys & Hegarty 2020, 7.) Lapsen toimijuudet eron jälkeisessä vainossa perustuvat siis pitkälti tarpeelle selviytyä ja vaikuttaa vainoon. Lisäksi lapsella voi olla tarve suojella muita ja itseään.

Näitä rooleja ja toimijuuksia, jotka näkyvät myös eron jälkeistä vainoa kokeneessa lapsessa, voivat olla esimerkiksi täydellistä lasta esittävä, väkivallan tekijän apulainen tai esimerkiksi perheestään huolehtija (Oranen & Keränen 2006, 67–68). Jos perheessä on ennen eroa ollut perheväkivaltaa, niin lapsi on voinut ottaa tietyn roolin jo silloin, mutta eron tullessa rooli voi muuttua ja kärjistyä (Nikupeteri ym. 2017, 109). Esimerkiksi huomioitavaa on, että lapsi on

voinut ollut perheessä pienemmistä sisaruksista huolehtija, kun vanhempien välillä on ollut väkivaltaa ja eron tullessa sisarus voi ottaa vielä vahvemman huolehtijan roolin sisaruksistaan, mutta myös vainotusta vanhemmastaan.

TAULUKKO 1. Lapsen toimijuudet eron jälkeisessä vainossa

	Toimijuus	Tunnusmerkit	Tietäjäys
	Joustava ja sopeutuva	- täydellisen lapsen rooli - lapsi muokkaa omia ajatuksia & tekoja - välttelevä käytös vanhemman väkivaltaa kohtaan	- Vetäytyvä ja mukautuva
	Kulttuurisissa paikoissa rakentuva	- Sovittelijan rooli - Lapsi vainon välikappaleena	- Häilyvä
	Epäröivä	- Elämä hyvän ja pahan välissä - ymmärtää vainon hieman paremmin	Ei ole käyttämässäni lähteissä määritelty
Limittyvät lähelle toisiaan	Huoltapitävä	- huolehtijan rooli - uhrin mahdollinen uskottu	- Tukeva ja rakentava
	Avulias ja tukeva toimijuus	- huoli perheenjäsenistä	Ei ole käyttämässäni lähteissä määritelty
Limittyvät lähelle toisiaan	Vastuullinen ja arvioiva	- iältään vanhempi lapsi - arviointi - kriittisyys	Ei ole käyttämässäni lähteissä määritelty
	Kantaaottava	- ymmärtää vainoa hyvin - kontrolloi/suojelee sisaruksiaan	- vastuullinen ja arvioiva
Limittyvät lähelle toisiaan	Kriittinen ja muutosta hakeva	- iältään vanhempi lapsi - etsii muutosta tunnistaa vainoa hyvin	Ei ole käyttämässäni lähteissä määritelty
	Näkyvä ja oikeuksia korostava	- lapsen aktiivinen rooli: yhteydessä viranomaisiin	Ei ole käyttämässäni lähteissä määritelty

Lähteet: (Laitinen & Nikupeteri 2020, 62–70) & (Oranen & Keränen 2006, 67–69) & (Nikupeteri ym. 2017, 109–112).

Ensimmäinen taulukossa 1 käsittelemäni toimijuus on joustava ja sopeutuva pieni toimijuus (*Adapting and Withdrawing Knowing Agency*). Tällä tarkoitetaan esimerkiksi täydellisen lapsen roolia, jolloin lapsi pyrkii ehkäisemään väkivaltaa sillä, että on kiltisti ja neutraalisti. (Oranen & Keränen 2006, 68.) Lapsi usein muokkaa omia ajatuksiaan ja tekojaan sellaisiksi, että ei suututa vainoavaa vanhempaa. Tällä lapsi voi pyrkiä välttämään väkivaltatilanteiden syntymistä ja suojelemaan itseään sekä perheenjäseniään. (Emt. 68.) Joustavassa ja sopeutuvassa toimijuudessa lapsen voi olla myös vaikeaa puhua vainosta väkivaltana, vaan enemmänkin hän yleensä vertaa sitä esimerkiksi epätoivottuihin kohtaamisiin ja tapahtumiin vainoavan vanhemman kanssa (emt. 63). Nikupeteri ja muut tutkijat tuovat useammassa tutkimuksessa esille tälle toimijuudelle tyypillisenä piirteenä lapsen vähättelevän käytöksen vainoavan vanhemman väkivaltaa kohtaa. Tässä toimijuudessa lapsi voi usein nähdä vanhemman väkivallan normaalina käytöksenä (taulukko 1).

Tässä toimijuudessa on tyypillistä, että se kiinnittyy lapsen vetäytyvään ja mukautuvaan tietäjyyteen. (Laitinen & Nikupeteri 2020, 62- 63.) Tietäjyyden käsite voidaan ymmärtää tiedon kohteina eli mitä ja millaisista asioista lapset tietävät sekä että millaista lapsen tieto on luonteeltaan (Laitinen ym. 2018, 30). Lisäksi Laitinen, Nikupeteri & Hurtig (2018, 30) ovat käsitelleet tietäjyyden käsitettä myös tietämisen tilan kautta, joka tuo esille lapsen tiedon kohteita ja tiedon luonnetta suhteessa eron jälkeiseen vainoon. Tietäjyyden käsitteen voisi siis ymmärtää lapsen tietona, tiedon kohteena sekä tiedon luonteena eron jälkeisessä vainossa.

Toisaalta joustavassa ja sopeutuvassa toimijuudessa lapsi tunnistaa ja tiedostaa vainoavan vanhemman käyttäytyvän väärin, mutta vastustaa näitä omia ajatuksia ja kokee ne ”vääränlaisina” (Nikupeteri ym. 2017, 110). Jotta tästä toimijuudesta pääsisi eroon, tulisi lapsen turvallisuuden tunteen rakentua ja vahvistua uudelleen. Tässä ammattilaiset ovat merkittävässä roolissa. (Laitinen & Nikupeteri 2020, 63.) Tärkeää onkin pohtia, että mistä syistä lapsi ottaa itselleen täydellistä lasta esittävän roolin. Olisiko mahdollista, että lapsella ei ole tässä vaiheessa vielä tarpeeksi omia voimavaroja kuten tietoa vainosta, uskallusta vastustaa vanhempansa tai esimerkiksi tilanteen olosuhteet voivat olla niin kuormittavia lapselle, että hänen kaikki omat voimavaransa menee tilanteesta selviämiseen.

Toinen toimijuuden muoto, jonka toin esille taulukossa 1, on kulttuurisissa paikoissa rakentuva toimijuus, joka kiinnittyy häilyvään tietäjyyteen (Nikupeteri ym. 2017, 110). Tälle toimijuudelle on tyypillistä, että lapsi toimii sovittelijan roolissa. Tämä voi näkyä esimerkiksi lapsen pyrkimyksenä estää väkivaltatilanteiden kärjistymistä ja pyrkii täten rauhoitteluun

tilanteita (taulukko 1). Lapsi toimii eräänlaisena välittäjänä perhesuhteiden välillä. (Oranen & Keränen 2006, 68.) Tämän toimijuuden taustalla voi myös nähdä samoja piirteitä kuin sopeutuvassa toimijuudessa. Lapsen tarve toimia sovittelijana ja ”täydellisenä lapsena” voi esimerkiksi liittyä hänen pelkoonsa, että häneen tai hänen perheenjäsenensä sattuu. Väkivaltatilanteissa lapsi on hyvin vaikeissa olosuhteissa ja lapsella ei välttämättä ole muuta mahdollisuutta kuin toimia sovittelijan tai täydellisen lapsen roolissa.

Laitinen ja Nikupeteri (2020, 64) tuovat esille myös käsitteen epäroivä toimijuus (*Vacillating Knowing Agency*), jolle tyypillistä on, että lapsi voi ymmärtää vainon tekoja ja uhkia paremmin (taulukko 1). Lapsi kuitenkin elää hyvän ja pahan välissä, jolloin häntä ympäröi jatkuva ristiriita, että mikä on oikein ja mikä väärin. Lisäksi epäroivälle toimijuudelle tyypillistä on pelko, epävarmuus ja täten lapsen arkielämän rajoittuminen (emt. 65). Kun kulttuurissa paikoissa rakentuvassa toimijuudessa lapsi voi joutua elämään vainon välikappaleena ja lapsi voi ymmärtää, että vanhempi välittää enemmän ex-kumppanistaan kuin hänestä, niin toisaalta lapselle on epäroivässä toimijuudessa kehittynyt jo vähän ymmärrystä vainosta sekä sen vaikutuksista häneen sekä perheenjäseniinsä. Tärkeää onkin pohtia, että voiko lapsen epäroivällä toimijuudella olla yhteyksiä kulttuurissa paikoissa rakentuvaan toimijuuteen, sillä artikkeleiden pohjalta herää ajatus, että epäroivässä toimijuudessa lapsella on jo hieman tietoa vainosta ja sen negatiivisista vaikutuksista, mutta lapsi on kuitenkin vielä epäroivä (Laitinen & Nikupeteri 2020).

Neljäs käsittelemäni toimijuuden muoto on huoltapitävä toimijuus, joka kiinnittyy tukevalle ja rakentavalle tietämyydelle (taulukko 1). Tälle toimijuudelle tyypillistä on, että lapsi ottaa huolehtijan roolin. (Oranen & Keränen 2006, 68.) Aikuisen roolissa oleva lapsi ottaa usein vanhemmalle kuuluvia vastuita kuten pienempien sisarusten huolehtimisesta, kotitöitä ja lemmikeistä huolenpitoa (Laitinen & Nikupeteri 2020, 66). Lapsi voi joutua myös ottamaan emotionaalisesti kuormittuneesta vanhemmasta vastuuta sekä huolehtimaan vanhempansa jaksamisesta ja selviämisestä (Morris ym. 2020, 6). Toisaalta avuliaassa ja tukevassa toimijuudessa (*Supportive and Constructive Knowing Agency*) lapsi on jo tietoinen vainon vaaroista ja on huolestunut perheenjäsenistään. (Laitinen & Nikupeteri 2020, 66.) Tämä toimijuus voidaan liittää hyvin lähelle huoltapitävän toimijuuden kanssa, sillä niissä ovat hyvin samankaltaiset piirteet ja tunnusmerkit (taulukko 1). Yleensä huoltapitävässä sekä avuliaassa ja tukevassa toimijuudessa lapsella on jo enemmän ikää. Näissä toimijuuksissa lapsi on yleensä kouluikäinen tai vanhempi lapsi. (Emt. 66.)

Kiili (2006, 117) näkee tutkimuksensa perusteella iän lisääntyvänä voimavarana mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa. Mitä enemmän lapsella on ikää, niin sitä enemmän hänellä on ikään

sidonnaisia voimavaroja puhua ajatuksistaan ja toimia (emt. 117). Eron jälkeisessä vainossa iän ja kokemuksen myötä lapsi voi olla hyvin tietoinen, miten voi suojella perhettään mahdollisimman hyvin. Huoltapitävässä toimijuudessa vahingollista lapselle voi olla jatkuva huolehtiminen muista. Muiden suojeleminen kaventaa muiden alueiden toimijuutta. (Laitinen & Nikupeteri 2020, 67.) Iän lisääntymisen näkeminen voimavarojen lisääntymisenä, soveltuu hyvin huoltapitävään ja avuliaan ja tukevaan toimijuuteen, sillä näissä toimijuuksissa lapsi on usein vanhempi, ja hänelle on tullut tietoa esimerkiksi vainon vaaroista. Täytyy huomioida, että Kiilin tutkimus (2006) käsittelee lapsen osallisuutta kouluympäristössä, mutta koen mahdolliseksi liittää tutkimuksen tuloksia ja ajatuksia eron jälkeiseen vainoon ja lapsen osallisuuteen eron jälkeisessä vainossa. Ammattilaisten olisikin hyvin tärkeää pystyä tukemaan perheitä niin, että lapsen ei tarvitsisi ottaa vanhemman roolia ja kantaa ikäiselleen liian suurta vastuuta ja huolta. Lapsena liiallinen muista huolehtiminen ja vanhemman vastuun ottaminen voi usein vahingoittaa lapsen psyykkistä kehitystä (Nikupeteri ym. 2017, 111).

Taulukossa 1 olen tuonut esille, että iältään vanhempien lasten kertomuksissa on tullut esiin enemmän vastuullista ja arvioivaa toimijuutta (*Responsible and Evaluating Knowing Agency*), jossa lapsen tietoisuus on kriittistä ja järkeilevää (Laitinen & Nikupeteri 2020, 67). Lisäksi iältään vanhemmilla lapsilla on tullut esiin kantaaottavaa toimijuutta, joka voidaan liittää vastuulliseen ja arvioivaan tietäjyyteen (Nikupeteri ym. 2017, 111). Kantaaottavalle toimijuudelle on tyypillistä, että lapsi huolehtii ja kontrolloi sisaruksiaan esimerkiksi vainoavan vanhemman tapaamisissa (emt. 111).

Toisaalta taulukossa 1 esille tuomassani kriittisessä ja muutosta- hakevassa toimijuudessa (*Critical and Change- Seeking Knowing Agency*) keskeistä on, että lapselle on kertynyt paljon tietoa vainoavan vanhemman väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja pystyvät hyvin tunnistamaan vanhemman motiiveja ”välittävien” tekojen takana (Laitinen & Nikupeteri 2020, 67.) Tässä toimijuudessa lapsi näkee vainon väkivaltaana ja voi ottaa aktiivista roolia perheessään. Lapsivoi ottaa esimerkiksi yhteyttä viranomaisiin. (Emt. 70.) Tämän toimijuuden kanssa hyvin limittäin menee näkyvä ja oikeuksia korostava toimijuus, jossa vanhempi lapsi tavoittelee sekä etsi muutosta. Tässäkin toimijuudessa lapsi voi olla yhteydessä viranomaisiin saadakseen perhetilanteeseen apua. (Nikupeteri ym. 2017, 112.)

Näissä toimijuuksissa näkyy myös ajatus, että lapsen iän kasvaessa, hänen osallisuutensa mahdollisuudet kasvavat ja hänen voimavaransa selvitä vainosta kasvavat. Mitä vanhempi lapsi on, sitä enemmän hän pystyy sekä osaa arvioida perheen tilannetta ja esimerkiksi suhteuttaa omia tuntemuksiaan vainoavaan vanhempaa kohtaan. Toisaalta on tärkeää pohtia myös sitä, että oletetaanko vanhemmalta lapselta automaattisesti järkeilevämpää suhtautumista

vainoon ja konkreettisia tekoja vainon lopettamiseksi. Tulee ajatus, että onko vanhemmalla lapsella oikeastaan edes mahdollisuuksia olla lapsi, vaan ajaako vaikea tilanne hänet automaattisesti ottamaan vastuuta koko perheestä. Esimerkiksi kouluissa ensiluokkalaisilta ja kuudesluokkalaisilta odotetaan erilaista käyttäytymistä ja vastuuta (Kiili 2006, 90). Erilaiset odotukset liittyen lapsen ikään näkyvät vahvasti myös erilaisissa instituutioissa kuten lastensuojelussa. Kantaaottavassa toimijuudessa lapsi voi esimerkiksi vaikuttaa sisaruksiensa käyttäytymiseen vainoavan vanhemman tapaamisissa, jotta vanhempi ei hermostu. (Nikupeteri ym. 2017, 111-112.) Odotamme, että kuusivuotias lapsi saa eron jälkeisessä vainossa hapuilla turvattomuuden tunteiden ja pelon kanssa, mutta 16- vuotiaan lapsen tulee automaattisesti ottaa perheestä ja heidän turvallisuudestaan vastuuta.

Lapsen toimijuuksia on siis paljon ja ovat hyvin erilaisia sekä yksilöllisiä. Tärkeää on myös muistaa, että lapsen toimijuus voi kehittyä vainoajan uskottuna olemiseen (Oranen & Keränen 2006, 68) tai vainotun vanhemman uskottuna olemiseen (emt. 68). Tälle roolille on tyypillistä, että lapsi saa vainoajalta etuuksia ja vapauksia mitä esimerkiksi muut lapset eivät saa. Pahimmissa tapauksessa vainoajan uskottu voi alkaa uskoa vainoajaa ja täten mustamaalata toista vanhempaa ja toistaa vainoajan toimintaa omiin sisaruksiinsa. (Oranen 2012.) Tärkeää ammattilaisten onkin huomata, että toimijuudet eroavat usein vanhempien ja nuorempien lasten välillä. Pienemmillä lapsilla voi olla usein enemmän vaikeuksia tunnistaa vainoa väkivaltana sekä ymmärtää mitä ympärillä tapahtuu ja miksi. Vanhemmilla lapsilla on taas yleensä enemmän vahvuuksia ja kokemusta ja tietoa vainosta ja pystyvät täten kyseenalaistamaan vanhemman käytöstä ja parantamaan perheen tilannetta esimerkiksi apua pyytämällä.

Tärkeää ammattilaisten onkin kohdata lapsi yksilönä ja toimijana ex-puolison vainossa. Eri toimijuuden ulottuvuuksien tunnistaminen vaatii ammattilaisilta sensitiivisyyttä ja herkkyyttä. (Laitinen & Nikupeteri 2020, 74.) Morris ym. (2020, 8) esille tuoma malli lapsen toimijuudesta kiteyttää ja kuvailee hyvin lapsen roolia perheessään ajattelijana, havainnoitsijana, toimijana sekä ennakoivana agenttina. Lapsen toimijuudet eron jälkeisessä vainossa kuvaavat hyvin lapsuudentutkimuksessakin esiin tullutta ajatusta, että lapset ovat perhesuhteissaan ja yhteiskunnassaan aktiivisia toimijoita, ei passiivisia olentoja (James & Prout 1997, 8).

6 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLI ERON JÄLKEISEN VAINON KANSSA TYÖSKENTELYSSÄ JA LAPSEN OSALLISUUDEN MAHDOLLISTAMISESSA

Olen käsitellyt aiemmin tutkielmassani luvussa viisi eron jälkeisen vainon näkymistä lapsen arjessa sekä lapsen toimijuuksia eron jälkeisessä vainossa. Olen tarkastellut näitä aiheita lapsen osallisuuden näkökulmasta. Käsitelen tässä kappaleessa sosiaalityöntekijän roolia eron jälkeisessä vainossa sekä sosiaalityöntekijältä vaadittavia taitoja ja tietoa uhrien auttamisessa. Pyrin käsittelemään sosiaalityöntekijän roolia lapsen osallisuuden ja lapsen tuottaman hyvinvointitiedon kautta.

Uhrien tunnistamiseen ja heille oikeanlaisen avun tarjoamiseen tarvitaan ymmärrystä että tietoa vainosta ilmiönä (Nikupeteri 2016, 143). Näitä voivat olla esimerkiksi: vainoteot, käyttäytyminen, motiivit, syyt, uhrin ja tekijän välinen dynamiikka ja seuraukset. Vainotiedolla tarkoitetaan uhrien kanssa työskentelevien ammattilaisten tietoa ja osaamista, johon voi vaikuttaa yksilön tiedostamattomat ja tiedostetut normit, arvot sekä esimerkiksi ammatilliset käytännöt. (Emt. 143.) Nämä yksilön tiedostamattomat sekä tiedostetut käsitykset suuntaavat vainotietoa. Tällöin ne voivat vaikuttaa yksittäisen uhrin kohtaamiseen ja avuntarpeen arviointiin. (Emt. 143.) ”*Vainotiedon muodostaminen ja tulkitseminen on prosessi, jossa työntekijän tieto vainosta ilmiönä, moraaliset pohdinnat, ammatillinen asiantuntijuus ja käytännöt, sekä yhteiskunnallinen ja kulttuurinen tietous ja käsitykset ovat vuorovaikutuksessa*” (Nikupeteri 2016, 148).

Näiden kaikkien ilmiöiden tiedostaminen, osaaminen sekä tunnistaminen ovat keskeisessä roolissa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksissa tunnistaa ja puuttua lapsen kokemaan eron jälkeiseen vainoon. Ammattilaisilta vaaditaan paljon tietoa, taitoja ja epävarman tiedon sietämistä, jotta voi auttaa sekä tunnistaa eron jälkeistä vainoa (Brandon 2009, 1, 3). Toisaalta tärkeää eron jälkeisen vainon tunnistamisessa on ammattilaisten kouluttaminen ja tiedon sekä ymmärryksen lisääminen (Brandt & Voerman 2020, 265). Lapset elävät lapsuuttaan hyvin erilaisissa perheissä ja olosuhteissa ja ammattilaisten tulisikin julkisissa palveluissa sekä niiden tuottamisessa ottaa paremmin huomioon lapsi yksilönä eikä nähdä lapsia isona massana, jossa kaikkia autetaan samoilla keinoilla (Prout 2003).

Eron jälkeisen vainon ja perheiden kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden pääasiallinen tehtävä on arvioida entisen kumppanin toteuttaman vainon sekä väkivallan vaikutuksia uhreihin. Lisäksi sosiaalityöntekijän tulee arvioida mahdollista riskiä ja sen aiheuttamaa harmia entiselle kumppanille sekä lapselle. Riskin arvioinnin perusteella sosiaalityöntekijän yksi tehtävä on rajoittaa tarpeiden mukaisesti perhesuhteita ja muokata vanhemmuuden järjestelyjä. Näiden toimien pääperiaate on lapsen edun huomiointi. (Pösö 2012, 93–94.)

Sosiaalityöntekijän yksi tärkeimmistä tehtävistä lastensuojelussa on siis tunnistaa oikein, että milloin lapsi on vaarassa joutua väärinkäytön ja laiminlyönnin uhriksi (Wilkins 2015, 396–397). Olen tuonut tutkielmani aikana esille eron jälkeisen vainon tunnistamisen ja puuttumisen haastavuutta. Hyödyntämissäni lähteissä on käsitelty ammattilaisilta vaadittavien piirteiden, tiedon ja osaamisen merkitystä eron jälkeiseen vainoon puuttumisessa sekä perheen tukemisessa. Lähteissäni ei olla suoranaisesti käsitelty sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia, vaikeuksia ja vaatimuksia eron jälkeiseen vainoon puuttumisessa, vaan aihetta on käsitelty yleisesti perheiden ja lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten näkökulmasta. Tämän vuoksi käsitellessäni sosiaalityöntekijän roolia erityisesti osallisuuden mahdollistajana eron jälkeisessä vainossa, tulen hyödyntämään käyttämäni artikkeleiden tuomaa tietoa yleisesti ammattilaisten osuudesta eron jälkeisessä vainossa. Sosiaalityöntekijä on kuitenkin juuri se ammattilainen, joka usein työskentelee perheiden ja lasten kanssa sekä täten eron jälkeisen vainon kanssa (Nikupeteri 2016, 88).

Epäiltäessä perheessä tapahtuvaa vainoamista, on lapsen avun tarpeiden tunnistamisen ja parhaimman mahdollisen avun tarjoamisen edellytyksenä lapsen kuuleminen osana olosuhdeselvitystä. Tämä vaati sosiaalityöntekijältä tarkkaa ja huolellista perehtymistä sekä asioiden kirjaamista lapsen asiakirjoihin. (Häkkänen- Nyholm 2017, 95.) Lapsuuden tutkimuksessa on tuotu pitkään esille ajatusta, että aikuisten pätevyys ja rutiinit menevät liian usein lapsen toiveiden ja näkemysten edelle. Lapsi on enemmän ideoiden tuoja, mutta ei ole osallisena päätöksenteossa. (Kiili 2006, 99.) Tämän huomiointi on tärkeää sosiaalityössä, sillä lapsen kuuleminen ja näkeminen aktiivisena toimijana, ovat merkittäviä tekijöitä lapsen turvallisuuden ja selviytymisen kannalta. Tässä voi olla taustalla myös ajatus, että ei haluta lapsen joutuvan osaksi aikuiselämän murheisiin ja huoliin (Prout 2003). Toisaalta tämä ajattelu rajoittaa lapsen osallisuuden mahdollisuuksia (emt.).

Sosiaalityöntekijän onkin tärkeää työssään huomioida ja mahdollistaa lapsen osallisuutta, mutta myös huomioida, että kuinka paljon lapsella on voimavaroja käsitellä ”aikuiselämän” huolia ja murheita. Sosiaalityöntekijä ei voi aina luottaa siihen, että kaikki aikuiset toimivat lapsen parhaaksi eikä aikuisuus ole taakka oikeista päätöksistä (Kiili 2006, 103–104). Eron jälkeinen vaino ja uhrien auttaminen vaativat sosiaalityöntekijältä luottamuksellisen ilmapiirin luomista lapsen kanssa. Haastattelukysymysten pohtiminen ja suunnittelu on myös tärkeää lapsen kanssa työskennellessä. (Häkkänen- Nyholm 2017, 95.) Sosiaalityöntekijän päätyö ja rooli eivät kuitenkaan kohdistu terapeuttiin vaan riskien arviointiin, uhreille ja

tekijöille aiheutuvaan harmin arviointiin sekä näiden perusteella esimerkiksi perhesuhteiden mahdolliseen rajoittamiseen (Nikupeteri 2016, 164).

Sosiaalityöntekijän tulee kuitenkin olla ja pysyä ehdottoman puolueettomana (Kinnunen ym. 2017, 192). Sosiaalityöntekijän tulee pystyä unohtamaan omat ennako-oletuksensa mahdollisesta vainoajasta ja uhreista sekä antaa lapselle tilaa kertoa omista kokemuksistaan. Puolueeton työntekijä ei tarkoita sitä, että pitäisi olla kylmä ja tunteeton sekä sivuuttaa lapsen tunnereaktiot ja kokemukset. Sosiaalityöntekijän tulee antaa lapselle tilaa ja sallia hänelle mahdollisuuden kertoa kaikkia näkökulmiaan turvallisessa vuorovaikutussuhteessa. (Emt. 192.) Sosiaalityöntekijällä ja muilla ammattilaisilla on mahdollisuus lisätä lapsen voimavaroja hyvällä yhteistyöllä ja sen laadulla (Kiili 2006, 88). Yhteistyön laatua voi esimerkiksi lisätä antamalla lapselle enemmän tilaa ja mahdollisuuksia tuottaa omaa tietoaan. Kiili (2006, 183) tuo väitöskirjassaan esille, että lapset kokevat aikuiset merkittävänä sosiaalisena voimavarana, jota he tarvitsivat ja kaipasivat lisää elämäänsä. Lapsi eivät välttämättä halua hoitaa koko perheen tilannetta yksin, vaan haluavat mieluummin tehdä yhteistyötä aikuisten kanssa (emt. 183). Sosiaalityöntekijällä on siis mahdollisuus lisätä lapsen osallisuutta ja lapsen sosiaalisia voimavaroja panostamalla ja lisäämällä yhteistyötä lapsen kanssa. Yhteistyö lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä antaa lapselle mahdollisuuden tuottaa tietoa omasta hyvinvoinnistaan.

Helavirta (2011, 17) määrittelee ja tarkastelee hyvinvointitietoa tietona, joka voi olla lasta koskevaa ja lapsen tuottamaa. Lasta koskeva hyvinvointitieto on aikuisten tuottamaa tai aikuislähtöistä tietoa ja lapsen tuottama hyvinvointitieto on tietoa, jossa lapsen määrittävät kokemuksellista tietoaan hyvinvoinnistaan (emt. 17–18). Olen tuonut aiemmin tutkielmassani esille, että lapsi voi tuoda paljon sellaista tietoa mitä aikuiset eivät osaa tai pysty tuomaan esiin. Lapsen itse tuottama hyvinvointitieto onkin merkittävässä roolissa eron jälkeisessä vainossa. Lapsen tuottamassa hyvinvointitiedossa voi tulla paljon esiin mielikuvituksellisuutta, joka voidaan helposti nähdä epäluotettavuuden merkinä (Helavirta 2011, 30). Sosiaalityöntekijän ei tulisi nähdä lapsen kertomusten osittaista mielikuvituksellisuutta epäluotettavuutena, sillä joskus vaikeista asioista puhuminen voi olla mahdollista ainoastaan mielikuvituksen avulla (emt. 30). Sosiaalityöntekijän tulisi ottaa huomioon lasta koskevan hyvinvointitiedon lisäksi lapsen itse tuottaman hyvinvointitiedon, sillä lastensuojelun toteuttamisen yhtenä lähtökohtana on lapsen omien mielipiteiden selvittäminen (Lastensuojelulaki 2007). Lapsen itse tuottama hyvinvointitietoa ei aina ole yhtä selkeää ja johdonmukaista kuin aikuisten (Helavirta 2011, 28). Toisaalta sen huomiotta jättäminen on lapsen osallisuuden rajoittamista.

Sosiaalityöntekijöillä on lisäksi tärkeä vastuu yhdessä muiden ammattilaisten kanssa suojata uhreja yksilökohtaisesti ja mahdollisesti tehdä kiireellisiä toimenpiteitä turvallisuuden lisäämiseksi. Turvallisuutta voidaan lisätä esimerkiksi käymällä läpi eri toimintamalleja eli luodaan perheelle ja yksilölle sopivat turvasuunnitelmat (Nikupeteri & Laitinen 2017, 33). Lisäksi turvallisuutta voidaan lisätä rajaamalla vainoavan vanhemman mahdollisuuksia tavata lasta ja ex-kumppania (Piispa, Hannus & Valtonen 2017, 158). Toisaalta tärkeää ammattilaisten on muistaa pitää turvasuunnitelma ajan tasalla (emt. 159–160). Sosiaalityöntekijän tulisi työskentelyssään lapsen kanssa antaa lapselle tarpeeksi aikaa, luotettavuutta sekä antaa lapselle mahdollisuuksia itse valita mistä haluaa puhua ja kertoa (Kinnunen ym. 2017, 193, 196). Nämä lisäävät lapsen osallisuutta. Sosiaalityöntekijällä on siis paljon mahdollisuuksia tunnistaa ja mahdollistaa lapsen osallisuutta työskennellessään lapsen ja hänen perheensä kanssa eron jälkeisessä vainossa.

7 POHDINTA

Tässä kandidaatintutkielmassa olen kuvaillut sekä tarkastellut lapsen osallisuutta ja toimijuutta eron jälkeisessä vainossa. Lapsen toimijuudella tarkoitetaan lapsen kykyä toimia ja vaikuttaa omaan elämäänsä ja elämäänsä koskeviin päätöksiin (Neale & Flowerdew 2007). Toisaalta lapsen osallisuudella voidaan tarkoittaa lapsen mahdollisuuksia ja keinoja olla mukana arvioimassa ja toteuttamassa asioita lapsen oman edun mukaiseksi (Lapsen osallisuus/THL 2019). Käsitteet toimijuus ja osallisuus ovat hyvin lähekkäisiä käsitteitä ja olen tuonut tutkielmassani tarkastellut eron jälkeistä vainoa näiden käsitteiden valosta.

Tutkielmani perusteella voidaan todeta, että eron jälkeinen vaino vaikuttaa lapsen arkeen ja elämään usealla erilaisella tavalla. Olen käsitellyt kandidaatintutkielmassani neljää eri vainon muotoa, jotka ovat ”rakkauteen ja huolenpitoon” liitetyt teot, pelko ja turvattomuuden tunne, lapsi vainon välineenä sekä fyysinen väkivalta, kuolemanuhka ja väkivaltaiset teot (Nikupeteri & Laitinen 2015). Ero jälkeisen vainon muotoja tutkiessani voidaan päätellä, että vainon muodot lapsen arjessa heikentävät esimerkiksi lapsen turvallisuuden tunnetta, valtaa vaikuttaa omiin ja perheensä asioihin sekä rajaavat lapsen sosiaalista aluetta kuten kaverisuhteita (Nikupeteri & Laitinen 2015; Häkkänen- Nyholm 2017, 98). Täten vaino rajaa myös lapsen osallisuutta. Kun esimerkiksi lapsen turvallisuuden tunne ja sosiaalinen tila heikkenevät, ne vaikuttavat suoraan heikentävästi lapsen osallisuuteen. Lapsen tuntiessa olonsa esimerkiksi

turvattomaksi, lapsi voi joutua tahtomattaan jättämään elämästään pois asioita, jotka vaarantavat hänen ja perheensä turvallisuutta. Tällöin lapsella itsellä ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa asioihin, vaan vainoavan vanhemman tuottama vaino rajaa lapsen elämää rajallisemmaksi.

Tutkiessani lapsen toimijuuksia eron jälkeisessä vainossa, voidaan todeta, että lapsen toimijuuden tai toimijuuksien kehittymiseen ja muotoutumiseen voivat vaikuttaa lapsen ikä, kehitystaso, lapsen luonne sekä lapsella olevat voimavarat (Lehtinen 2000; Kiili 2006, 117). Ikä ja sen mukanaan tuoma kokemus ja tieto ovat yleensä voimavara lapselle (Kiili 2006, 86). Lapsen toimijuus kehittyy eron jälkeisen vainon pakottamana ja lapsen toimijuus onkin lapselle tietynlainen selviytymismuoto. Lapsen toimijuus ei aina palvele lapsen henkistä kehitystä, hyvinvointia (Nikupeteri & Laitinen 2020, 67) ja osallisuutta parhaalla mahdollisella tavalla, vaan toimijuuden ensisijainen tehtävä on auttaa lasta selviytymään vaikeassa perhetilanteessa.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni käsittelee lasten tuottamia kokemuksia eron jälkeisestä vainosta. Olen vastannut tutkimuskysymykseeni pohtimalla eron jälkeisen vainon muotoja lapsen arjessa sekä käsittelemällä lapsen mahdollisia toimijuuden muotoja. Tiivistetysti voidaan päätellä, että lasten tuottamia kokemuksia eron jälkeisen vainon muotojen ja lapsen toimijuuksien näkökulmasta ovat pelko, turvattomuuden tunne, sosiaalisen elämän rajoittuneisuus, huoli ja vastuu läheisistä sekä pyrkimys selviytyä vaikeissa olosuhteissa.

Tutkielmani lopussa tutkin ja vastaan toiseen tutkimuskysymykseeni, jossa pohdin sosiaalityöntekijän roolia lapsen osallisuuden mahdollistajana eron jälkeisessä vainossa. Sosiaalityöntekijän päätehtävä on eron jälkeisessä vainossa riskinarviointi sekä mahdollisesti lapsen ja vainoavan vanhemman tapaamisiin puuttuminen ja niiden rajaaminen, jos vainoavan vanhemman tapaamisesta on lapselle haittaa (Pösö 2012, 93–94). Sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus sekä valta rajata lapsen mahdollisuuksia osallistua ja saada omaa ääntänsä kuuluviin eron jälkeisessä vainossa. Tutkielmani perusteella voidaan kuitenkin todeta, että lapsen kuuleminen ikä ja kehitystaso huomioiden on erityisen tärkeää niin lapsen kuin myös ammattilaisten kannalta. Lapsen kuuleminen olosuhdeselvityksessä voi tuottaa tietoa mitä aikuiset eivät välttämättä osaa tai pysty tuomaan esille (Muukkonen 2013, 168–169). Lapsen kuuleminen ja mielipiteiden huomioiminen lisää lapsen osallisuutta, joka on erityisen tärkeää lapsen selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta. Lisäksi laadukas työskentely lapsen kanssa lisää lapsen voimavaroja ja täten auttaa lasta jaksamaan ja selviytymään paremmin (Kiili 2006, 88). Sosiaalityöntekijän tulee pystyä tunnistamaan työssään yhteiskunnasta tulleita ajatuksia ja käsityksiä lapsesta sekä lapsuudesta, sekä pyrkiä sivuttamaan nämä ainakin osittain. Lisäksi

sosiaalityöntekijän on tärkeää ymmärtää lapsen osallisuuden tarpeellisuus työssään eron jälkeisen vainon kanssa.

Tutkielmani tulokset menevät hyvin yhteen aiempien tutkimustulosten kanssa. Eron jälkeistä vainoa käsittelevissä lähteissä on tarkasteltu ja tuotu esiin lapsen näkökulmaa. Eron jälkeistä vainoa käsittelevissä lähteissä on käsitelty ilmiötä paljon lapsen kokemusten, turvallisuuden tunteen ja toimijuuksien kannalta. Lisäksi ammattilaisten näkökulmaa on yhdistelty lapsen näkökulman kanssa. Kuitenkaan lapsen osallisuutta ja eron jälkeistä vainoa yhdistelevää tutkimusta ja kirjallisuutta ei ole vielä ollut paljoa. Olisikin mielenkiintoista ja tärkeää tutkia lisää lapsen osallisuutta lapsuudentutkimuksen näkökulmasta sekä yhdistellä sitä eron jälkeisen vainon kanssa, jossa lapsen osallisuus heikentyy vakavan lähisuhdeväkivallan seurauksena.

Tärkeää olisi pohtia miten ammattilaiset voisivat tukea lasta paremmin, kun eron jälkeinen vaino heikentää lapsen osallisuutta. Lisäksi olisi mielenkiintoista pohtia, että miten vainotun vanhemman voimavarat riittävät vai riittävätkö ollenkaan lapsen osallisuuden tukemiseen. Toisaalta voiko vainotun vanhemman vähäiset voimavarat lisätä lapsen vastuuta perheestä ja tällöin rajoittaa lapsen osallisuutta. Miten sosiaalityöntekijä ja muut ammattilaiset voivat tukea vainottua vanhempaa niin, että hänellä riittäisi voimavarat tukea ja lisätä lapsen osallisuutta? Tämän pohtiminen on tärkeää, sillä lapsen osallisuus sosiaalityöntekijän ja perheen yhteistyössä on kuitenkin pitkälti aikuisten määriteltävissä (Kiili 2006, 129).

LÄHTEET

Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere. Vastapaino, 9–30.

Brandt, Cleo & Voerman, Bianca (2020) The Dutch Model: A New Approach to Policing Stalking. Teoksessa Heng Choon (Oliver) Chan & Lorraine L. Sheridan (toim.) Psycho-Criminological approaches to stalking behavior: An International Perspective. Hoboken, NJ: Wiley, 247–268.

Brandon, Marian & Bailey, Sue & Belderson, Pippa & Gardner, Ruth & Sidebotham, Peter & Dodsworth, Jane & Warren, Catherine & Black, Jane (2009) Understanding Serious Case Reviews and their Impact: A Biennial Analysis of Serious Case Reviews 2005–07. Research Report DCSF- RR129. University of East Anglia.

https://www.researchgate.net/publication/266330676_Understanding_Serious_Case_Reviews_and_Their_Impact Luettu 14.04.2021.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampere. Tampereen yliopistopaino Oy.

<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67528/951-44-6432-X.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 10.05.2021.

Hardman, Charlotte (1973) Can There Be an Anthropology of Children? Journal of the Anthropological Society of Oxford 4(2), 85–99.

Helavirta, Susanna (2011) Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Tampere. Tampereen Yliopistopaino Oy. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66827/978-951-44-8604-3.pdf?sequence=1> Luettu 20.04.2021.

Huovinen, Anu (2017) Perheväkivaltaa kokeneen lapsen identiteetikertomukset. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/53459/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201704031872.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 30.03.2021

Häkkänen, Helinä (2008) Vainoaminen. Katsaus. Duodecim 124(7), 751–756. Saatavilla <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo97156.pdf>, Luettu 05.02.2021

Häkkänen- Nyholm, Helinä (2017) Vainon uhri vai vainon uhriksi tekeytyvä lapsen vanhemmasta vieraannuttaja?. Teoksessa Merja Laitinen, Jaana Kinnunen & Riitta Hannus (toim.). Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien

selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton verkkojulkaisu ISSN 2343-4961. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 83–100. https://issuu.com/ensijaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon Luettu 20.01.2021.

James, Allison & Prout, Alan (1997) A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems. Teoksessa Allison James & Alan Prout (toim.) Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. Routledge Falmer. Taylor & Francis Group, 7–33.

Katz, Emma & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2020) When Coercive Control Continues to Harm Children: Post- Separation Fathering, Stalking and Domestic Violence. Child Abuse Review 29(4), 310–324.

Kiili, Johanna (2006) Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13311/9513924009.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Luettu 20.04.2021.

Kinnunen, Jaana & Kaunisto, Jasmin & Kumpuniemi, Minna & Marttala Pia (2017) Lapsen kuuleminen ja lapselta saadun tiedon huomioiminen vainoa sisältävissä erotilanteissa. Teoksessa Merja Laitinen, Jaana Kinnunen & Riitta Hannus (toim.). Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen. Ensi- ja turvakotien liiton verkkojulkaisu ISSN 2343-4961. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 187–207. https://issuu.com/ensijaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon Luettu 20.01.2021.

Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna (2020) Ex-Partner Stalking in Finland: Children as Knowing Agents in Parental Stalking. Teoksessa Heng Choon (Oliver) Chan & Lorraine L. Sheridan (toim.) Psycho- criminological approaches to stalking behavior: An international perspective. Hoboken, NJ: Wiley, 55–76.

Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna & Hurtig, Johanna (2018) Häiritsevä tieto ja tietäjäys- Lapset tietävinä toimijoina vanhempien eron jälkeisessä vainossa. Teoksessa Jarno Valkonen (toim.) Häiritsevä yhteiskuntatutkimus. LUP Lapland University Press. Rovaniemi, 23–50. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63421/H%c3%a4iritsev%c3%a4_yhteiskuntatutkimus_pdfA.pdf?sequence=1&isAllowed=y Luettu 04.05.2021.

Lehtinen, Anja- Riitta (200) Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa. SoPhi 55. Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/47917/SoPhi55_978-951-39-6496-2.pdf?sequence=3&isAllowed=y Luettu 22.04.2021

Logan, T.K. & Walker, Robert (2009) Partner Stalking: Psychological dominance or “business as Usual”? *Trauma, Violence & Abuse* 10(3), 247–270.

Logan, T. K., & Walker, Robert (2010) Toward a Deeper Understanding of the Harms Caused by Partner Stalking. *Violence and Victims*, 25(4), 440–455.

Miller, Laurence (2012) Stalking: patterns, motives, and intervention strategies. *Julkaisussa Aggression and Violent Behavior* 17(6), 495–506.

Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy & Tarja Heino (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. 4 uudistettu painos. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 165–175. <https://www.julkari.fi/handle/10024/104421> Luettu 01.03.2021.

Mäenpää, Pia (2017) Vainoamisen ensimmäiset vuodet kriminalisoituna tekona Suomessa - Oikeuskäytännön valossa. Teoksessa Merja Laitinen, Jaana Kinnunen & Riitta Hannus (toim.). *Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen*. Ensi- ja turvakotien liiton verkkojulkaisu ISSN 2343-4961. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 58–79. https://issuu.com/ensijaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon Luettu 20.01.2021.

Neale, Bren & Flowerdew, Jenny (2007) New Structures, New Agency: The dynamics of child-parent relationships after parental divorce. *International Journal of Children’s Rights* 15 (1), 25–42.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2013) Vaino naisiin kohdistuvana eron jälkeisenä väkivaltana. *Sukupuolentutkimus* 26(2), 29–43.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2017) Vaino väkivaltana ja yhteiskunnallis-ammattillisena kysymyksenä. Teoksessa Merja Laitinen, Jaana Kinnunen & Riitta Hannus (toim.). *Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen*. Ensi- ja turvakotien liiton verkkojulkaisu ISSN 2343-4961. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 19–36. https://issuu.com/ensijaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon Luettu 20.01.2021.

Nikupeteri, Anna & Ervasti, Pirjo & Marttala, Pia & Laitinen, Merja (2017) Vaino lasten ja nuorten arjessa. Teoksessa Merja Laitinen, Jaana Kinnunen & Riitta Hannus (toim.). *Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen*. Ensi- ja turvakotien liiton verkkojulkaisu ISSN 2343-4961. Ensi- ja turvakotien liitto.

Helsinki, 102–124. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon Luettu 20.01.2021.

Nikupeteri, Anna (2016) Vainottuna: eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen. Lapin yliopisto. Rovaniemi.

Nikupeteri, Anna & Tervonen, Harriet & Laitinen, Merja (2015) Eroded, Lost, or Reconstructed? Security on Finnish Children's Experiences of Post-Separation Stalking. *Child Abuse Review* 24 (4), 285–296.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2015) Children's Everyday Lives Shadowed by Stalking: Postseparation Stalking Narratives of Finnish Children and Women. *Journal of Interpersonal Violence* 30(5), 830–845.

Notko, Marianne (2011) Väkivalta, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Oranen, Mikko (2012) Lapsi ja perheväkivalta. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitielä (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. *Duodecim*. Helsinki, 217–238.

Oranen, Mikko & Keränen, Eija (2006) Lasten auttaminen. Teoksessa Perhe- ja lähisuhdeväkivalta- Auttamisen käytäntöjä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 35. Helsinki, 63–83. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90818/URN_ISBN_978-952-245-601-4.pdf?sequence=1 Luettu 11.04.2021.

Piispa, Minna & Hannus, Riitta & Valtonen, Ulla (2017) Vainon tunnistaminen, riskiarviointi ja turvasuunnitelma. Teoksessa Merja Laitinen, Jaana Kinnunen & Riitta Hannus (toim.). *Varjosta valoon – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen, katkaisu ja uhrien selviytymisen tukeminen*. Ensi- ja turvakotien liiton verkkojulkaisu ISSN 2343-4961. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki, 153–167. https://issuu.com/ensi-jaturvakotienliitto/docs/varjosta_valoon Luettu 20.01.2021.

Prout, Alan (2003) Participation, policy and the changing conditions of childhood. Teoksessa Christine Hallet & Alan Prout (eds.) *Hearing the voices of Children: Social Policy for a New Century*. London: RoutledgeFalmer, 11–25.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen- Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere. Vastapaino, 75–97.

Ronkainen, Suvi (2017) Mitä väkivalta on? Teoksessa Johanna Niemi, Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.) Sukupuolistunut väkivalta- Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere. Vastapaino, 17–31.

Morris, Anita & Humphreys, Cathy & Hegarty, Kelsey (2015) Children's Views of Safety and Adversity When Living with Domestic Violence. Teoksessa Nicky Stanley & Cathy Humphreys (toim.) Domestic Violence and Protecting Children: New Thinking and Approaches. London ja Philadelphia: Jessica Kingsley Publisher, 18–33.

Morris, Anita & Humphreys, Cathy & Hegarty, Kelsey (2020) Beyond Voice: Conceptualizing Children's Agency in Domestic Violence Research Through a Dialogical Lens. International Journal of Qualitative Methods 19, 1–10.

<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1609406920958909> Luettu 05.05.2021.

Sinkkonen, Jari (2018) Lapsen vieraannuttamisella toisesta vanhemmasta on kauaskantoiset seuraukset. Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 134 (5), 465–470.

<https://www.duodecimlehti.fi/duo14203> Luettu 31.3.2021.

Spitzberg, Brian H. & Cupach, William R. (2004) The dark side of relationship pursuit. From attraction to obsession and stalking. Lawrence Erlbaum Associates. Mahwah, New Jersey.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2021) Lähisuhdeväkivalta. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/hyvinvointi-ja-terveys/vakivallan-ehkaisy/lahisuhdevakivalta> Luettu 17.01.2021.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2020) Väkivallan muodot. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/hyvinvointi-ja-terveys/vakivallan-ehkaisy/vakivallan-muodot> Luettu 23.01.2021.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019) Lapsen osallisuus.

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus> Luettu 02.02.2021.

Wilkins, David (2015) Balancing Risk and Protective Factors: How Do Social Workers and Social Work Managers Analyse Referrals that Indicate Children Are at Risk of Significant Harm. The British Journal of Social Work 45 (1), 395–411.

Woodhead, Martin (1997) Psychology and the Cultural Construction of Children's Needs. Teoksessa Allison James & Alan Prout (toim.) Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood. Routledge Falmer. Taylor & Francis Group, 63–84.

Wyness, Michael G. (2006) *Childhood and Society: An Introduction to the Sociology of Childhood*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Wyness, Michael G. (2018) Children's participation: definitions, narratives and disputes. In Baraldi, Claudio & Cockburn, Tom (eds.) *Theorising Childhood- Citizenship, Rights and Participation*. Palgrave Macmillan, 53–72.

Lait ja sopimukset

Rikoslaki 1889/39. Annettu Helsingissä 19.12.1889.

Lastensuojelulaki 2007/417. Annettu Helsingissä 13.4.2007.